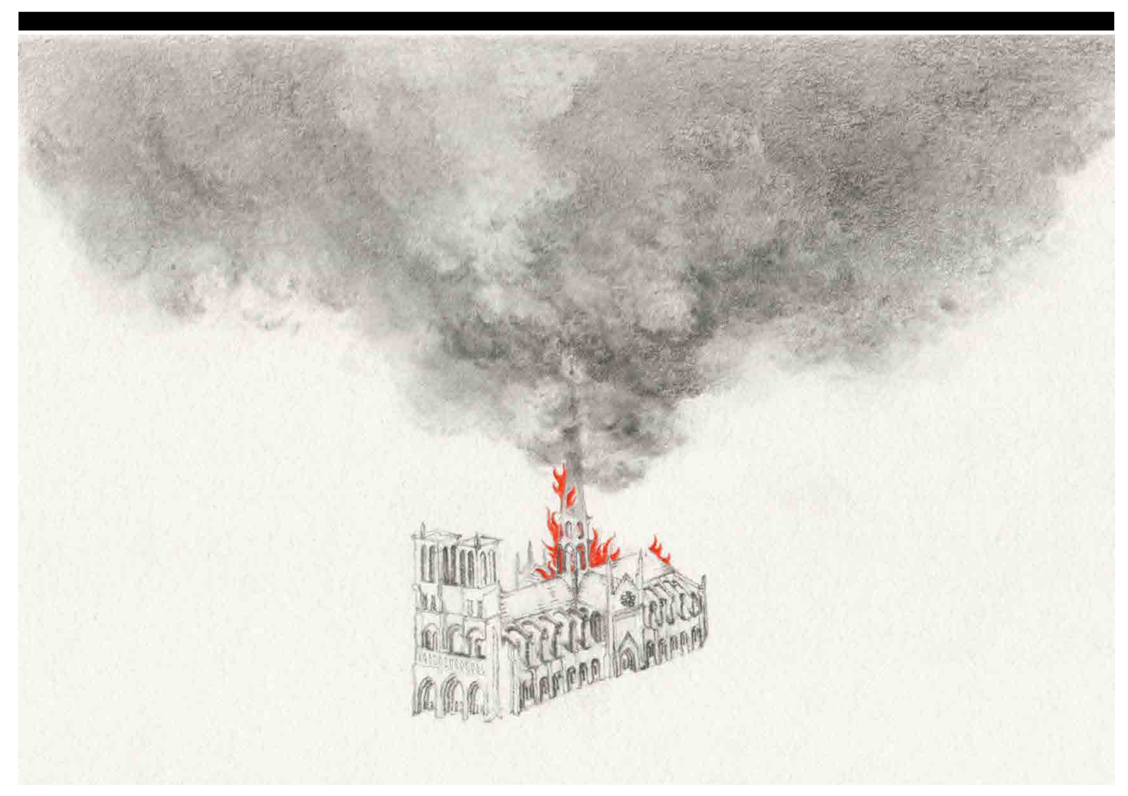

Ilustracja: Natalia Kulka

„Abendland”, „cywilizacja łacińska” i „cywilizacja śmierci”

Cywilizacjonizm i prawicowe wizje upadku w Polsce, Niemczech i Austrii

Jos Stübner

Abstrakt: W ostatnich latach w poglądach europejskiej skrajnej prawicy można było zaobserwować trend w kierunku „cywilizacjonizmu”. Pojęcie cywilizacji wydaje się stanowić całościowy i zbiorowy termin (*umbrella term*) międzynarodowy, odnoszący się do różnych kwestii, takich jak postawy rasistowskie, antymuzułmańskie i antyimigracyjne, jak również jest tożsamy z obroną heteronormatywno-patriarchalnego systemu moralnego i porządku gender. Podczas gdy niemieckojęzyczna prawica posługuje się pojęciem „Abendland” (Zachód), w Polsce popularnymi terminami są „cywilizacja łacińska” i „cywilizacja śmierci”. Artykuł analizuje ideologiczne korzenie, źródła i semantykę skrajnie prawicowych idei cywilizacyjnych w Polsce, Niemczech i Austrii. Na tej podstawie można pokazać, w jaki sposób idea cywilizacyjnego upadku funkcjonuje jako element metapolitycznej strategii skrajnej prawicy w ramach odrębnych dyskursów narodowych, a także jak koncepcja ta funkcjonuje jako część transnarodowego transferu idei. Wreszcie, artykuł omawia kwestię, w jakim stopniu koncepcja (zachodniej) cywilizacji może służyć jako wspólny paradygmat prawicy w różnych krajach. O ile próby konkretnej współpracy prawicowych aktorów z różnych krajów i wspólnych praktyk politycznych dość szybko się wyczerpują, o tyle transnarodowy i splątany aspekt cywilizacjonizmu polega przede wszystkim na transferze idei, wspólnym horyzoncie percepcji oraz wzajemnie uzupełniającej się, afirmującej, ale i ambiwalentnej wyobraźni świata Wschodu i Zachodu.

Wyrażenia kluczowe: cywilizacjonizm; nacjonalizm; faszyzm; skrajna prawica; rasizm; antyfeminizm; historia w przestrzeni publicznej; antygenderyzm

Kiedy w kwietniu 2019 roku ogień zniszczył katedrę Notre Dame w Paryżu, Alice Weidel, liderka grupy parlamentarnej skrajnie prawicowej partii Alternative für Deutschland (AfD, Alternatywa dla Niemiec), ogłosiła pożar tragedią „dla całego chrześcijańskiego Abendlandu”[1] (Weidel, 2019). Prawicowi komentatorzy na całym świecie natychmiast dostrzegli w wypadku symboliczny, kolejny krok w kierunku „Eurabii”, być może islamski atak, a tym samym nowy „11 września” dla świata zachodniego (Berger, 2019; Lobo, 2019). Również w Polsce, na całej prawicy, w tym w kręgach rządowych, pojawiły się głosy, które dostrzegły w pożarze „symbol upadku chrześcijaństwa i Zachodu”[2]. Lider skrajnie prawicowego Ruchu Narodowego, Robert Winnicki, ogłosił na Twitterze:

> Płonąca #notradame [sic] to symbol gasnącej Europy. Europy rosnących gej-barów i meczetów oraz burzonych pomników i kościołów. Europy bogatej pieniędzmi, ale ubogiej wiarą, zdrową rodziną, patriotyzmem i poczuciem narodowym. Odbudujmy Notre-Dame, odbudujmy Europę! (Winnicki, 2019).

Chociaż domysły nie zawsze wskazywały bezpośrednio na spisek lub zamach, to jednak wielu obserwatorów z prawicowych kręgów politycznych uznało pożar kościoła za symbol i potraktowało ten wypadek jako okazję do wskazania fundamentalnych tendencji upadku Europy Zachodniej lub całej zachodniej cywilizacji.

Prawicowi aktywiści ponad granicami znajdują wspólną płaszczyznę w ideach cywilizacyjnych i scenariuszach upadku Zachodu, posługując się nimi czy to w charakterze chwytu retorycznego, programowej figury przewodniej, czy też istotnej ideologicznej podbudowy. Jednocześnie jednak odbiór pożaru Notre Dame w Polsce i w obszarze niemieckojęzycznym wskazuje na różnicę w perspektywie postrzegania: z jednej strony pełne obaw spojrzenie ze Wschodu, z katolickiej Polski, na Zachód pełen gejowskich barów i meczetów, z drugiej strony troska o „Abendland”, w którego centrum tradycyjnie znajduje się naród niemiecki. Podczas gdy cywilizacja chrześcijańsko-zachodnia stanowi wspólny nadrzędny punkt odniesienia, ujawniają się różnice dotyczące koncepcji Zachodu, ukształtowanej przez różne sposoby jego postrzegania. Polska jest pozycjonowana cywilizacyjnie jako kraj zachodnioeuropejski, ale jednocześnie jej wschodnioeuropejski charakter wytwarza dystans. Pojawia się pytanie, jaką funkcję pełni pojęcie cywilizacji jako kategoria jednocząca, a jednocześnie odmiennie odbierana przez aktorów prawicowych w Europie Wschodniej i Zachodniej.

W ujęciu globalnym, od lat dziewięćdziesiątych XX wieku powszechnym punktem odniesienia w transnarodowym dyskursie prawicowym jest koncepcja Samuela Huntingtona o nieuchronnym „zderzeniu cywilizacji” pomiędzy „Zachodem” a cywilizacjami niezachodnimi. W atakach z 11 września 2001 roku, w późniejszej „wojnie z terroryzmem”, wreszcie w przejściowych sukcesach militarnych Państwa Islamskiego i w tzw.

1 *Abendland* – dosłownie: kraina wieczorna, miejsce, w którym zachodzi słońce; synonim terminów Okcydent lub Zachód, jednak o specyficznym znaczeniu w niemieckojęzycznym dyskursie prawicowym i konserwatywnym; więcej na ten temat później w tekście. Przyp. tłum.

2 Sformułowanie sekretarza stanu Adama Andruszkiewicza (Szczęśniak, 2019).

kryzysie uchodźczym od połowy drugiej dekady XXI wieku można było odnaleźć zarówno rzekome potwierdzenie tezy o zderzeniu cywilizacji, jak i oznaki zaostrzenia tego konfliktu (Haynes, 2019, ss. 1–11; Kumar, 2014, ss. 817–818). W przeciwieństwie do oświeceniowej koncepcji cywilizacji w liczbie pojedynczej, uniwersalistycznie odnoszącej się do ludzkości jako całości, wynikającej z myślenia o postępie – i zachodnich przekonań o wyższości – i rozwijanej w opozycji do natury i barbarzyństwa, idee prawicowe odwołują się przede wszystkim do koncepcji cywilizacji w liczbie mnogiej. W związku z tym cywilizacje jawią się jako wyraźnie wyodrębnione, jednorodne jednostki i sfery kulturowe, które opierają się na tradycyjnych systemach wartości. Religia odgrywa przy tym zazwyczaj istotną rolę (Huntington, 1996, ss. 40–41; Kumar, 2014, ss. 820–821). Mimo tej różnicy kategorii, w praktyce retorycznej i w obrazowych przedstawieniach często dochodzi do mieszania się tych dwóch pojęć. Rozpowszechnione pojęcie pary przeciwieństw: cywilizowany *versus* niecywilizowany, dziki czy barbarzyński, w dyskursie prawicowym nierzadko łączy się z pojęciem cywilizacji w liczbie mnogiej, celem zasygnalizowania i zdewaluowania rzekomo zagrażającej, nie „własnej", właśnie niezachodniej kultury (por. np. Roszkowski, 2020).

Inną cechą prawicowej koncepcji cywilizacji jest permanentny konflikt zewnętrzny, ale i wewnętrzny, groźba upadku i rozpadu. Koncepcja dekadencji, związana z rozwojem wewnętrznym, i przywoływanie kryzysowych sytuacji ostatecznej walki zawsze występowały równocześnie w prawicowym środowisku politycznym. Stanowią one zasadniczy rdzeń faszyzmu (Griffin, 1993, ss. 32–33). Alarmistyczna tendencja podkreślania rozpadu i zagrożenia, która jest zwykle nierozerwalnie związana z prawicową koncepcją cywilizacji, wywołuje egzystencjalną konieczność reakcji. Wyrażona tu konfrontacja zyskuje w ten sposób wymiar eschatologiczny. Formuła „wojny" kultur, cywilizacji czy nawet światów jest wyrazem totalności ukazanego konfliktu. Z kontekstu amerykańskiego pochodzi spopularyzowana przez Jamesa D. Huntera koncepcja „wojen kulturowych" (*culture wars*), która jednocześnie zyskała w ostatnich latach na aktualności nie tylko w odniesieniu do amerykańskiego ruchu *alt-right*, lecz również na arenie międzynarodowej jako przestrzeń do sporów o hegemonię polityczno-kulturową (Nagle, 2017; Roy, 2019, ss. 103–109). Przypadki radykalnie prawicowych masowych morderców-terrorystów z Utøya i Christchurch, którzy przedstawiali siebie jako bojowników o biały chrześcijański porządek Zachodu, walczących przeciwko rzekomej islamizacji, ujawniają śmiercionośny potencjał ideologii powiązanej z rzekomo fundamentalnymi pojęciami zagrożenia (Griffin, 2020, ss. 33–34). Dopiero od niedawna rosnąca popularność kategorii cywilizacji jest dostrzegana przez badaczy. W zorientowanych konstruktywistycznie naukach społecznych pojęcie cywilizacji jest rozumiane jako rama lub paradygmat, który pomaga stworzyć nową „mentalną mapę świata" (Hale & Laruelle, 2021, s. 3). Cywilizację, podobnie jak naród, można więc opisać jako wspólnotę wyobrażoną, choć przewyższa ją ona w swej nieokreśloności treściowej jako *high-order identity category* (kategorii tożsamościowej wyższego rzędu) (Hale & Laruelle, 2021, s. 3).

O ile cywilizacja jest kategorią postrzegania rzeczywistości i interpretowania świata, cywilizacjonizm, jak Rogers Brubaker nazywa antagonistyczną koncepcję tożsamości, wykraczającą poza pojęcie narodu (Brubaker, 2017, s. 1193), koresponduje również z metapolitycznymi dążeniami Nowej Prawicy, która chce kształtować dyskurs za pomocą pojęć i toposów. Pod szyldem Nowej Prawicy, często także w ramach samookreślenia, kryją się w krajach niemieckojęzycznych polityczne nurty prawicowo-ekstremistyczne, które powierzchownie dystansują się od bezpośrednich odniesień do narodowego socjalizmu, jednakże utrwalają przestarzałe, rasistowskie treści „volkistowskie", sięgając po eufemistyczne wyrażenia i zaszyfrowane znaczenia, strategicznie celując przede wszystkim w płaszczyznę kulturowo-językową. Ta strategia meta-polityki bazuje głównie na teoriach Antonia Gramsciego i wysuwa na pierwszy plan walkę o hegemonię kulturową oraz dążenie do trwałego kształtowania świadomości i dyskursu publicznego. Charakterystyczna dla Nowej Prawicy jest także orientacja międzynarodowa. Paneuropejskie aspiracje i nurty o porównywalnych ambicjach metapolitycznych odnaleźć można w różnych krajach europejskich (Bar-On, 2011; Orellana & Michelsen, 2019; Salzborn, 2016; Weiß, 2017, ss. 54–57). Cywilizacjonizm zatem stanowi być może część transnarodowego *far-right hegemonic project* (skrajnie prawicowego projektu hegemonicznego) (Stewart, 2020, s. 1207).

Znaczenie cywilizacji jako podstawy ponadnarodowej prawicowej makro-wyobraźni i cywilizacjonizmu, w którym „Zachód" stanowi ideologiczny, jak również mobilizujący do działania punkt wyjścia, było do tej pory analizowane w ramach wstępnych badań o charakterze przeglądowym, przy czym Europie Środkowo-Wschodniej poświęcono niewiele uwagi, a specyficzne dla danego kraju tradycje ideologiczne i konkretne sposoby działania nie były w dyskursie prawie w ogóle brane pod uwagę (Brubaker, 2017; Haynes, 2019; Kaya & Tecmen, 2019; Stewart, 2020). Warto zadać sobie pytanie, do jakiego stopnia koncepcja cywilizacyjna może rzeczywiście stanowić ponadnarodową ramę ruchów prawicowych w sytuacji, gdy uwarunkowania wyznaniowe, historyczno-ideologiczne i polityczno-strukturalne w poszczególnych państwach różnią się od siebie tak bardzo, jak w przypadku polsko-niemieckim. Podobnie należy przeanalizować różne perspektywy postrzegania, oparte na (samo)pozycjonowaniu wschodnio/środkowo-wschodnio- lub zachodnioeuropejskim. W tym celu zbadane zostaną zasadnicze pojęcia, tradycje ideologiczne i merytoryczne aktualizacje pojęcia cywilizacji w polskim i niemieckojęzycznym dyskursie prawicowym ostatnich lat, przy czym poprzez niemieckojęzyczny dyskurs rozumiane są ściśle splecione ze sobą prawicowe dyskursy niemiecki i austriacki, które w pewnym stopniu determinują wspólne idee i aktorzy. Na tym tle zbadana zostanie polityczna funkcjonalizacja pojęcia oraz znaczenie koncepcji narodu w odniesieniu do kontekstu cywilizacyjnego. Szczególne znaczenie ma wymiar historyczno-polityczny. Ponadto przedmiotem poniższych rozważań jest wzajemne postrzeganie się prawicowych graczy na linii Wschód-Zachód, możliwe próby transferu idei oraz konkretna wymiana ponadgraniczna.

Cywilizacjonizm niemieckiej i zachodnioeuropejskiej prawicy

„Abendland”

Podczas gdy naród bez wątpienia zawsze stanowił najwyższą wartość dla skrajnej prawicy w świecie niemieckojęzycznym, jak również w innych krajach, istnieje jednocześnie tradycja koncepcji cywilizacji i Europy, która wykracza poza naród niemiecki. „Abendland” stanowi w tym kontekście istotne hasło. Na przykład jeden z najbardziej widocznych ruchów skrajnej prawicy ostatnich lat w Niemczech powstał pod nazwą Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes (Patriotyczni Europejczycy Przeciwko Islamizacji Zachodu, w skrócie: PEGIDA). Cotygodniowe demonstracje odbywały się od 2014 roku w Dreźnie i uległy dodatkowej intensyfikacji w kontekście tzw. kryzysu uchodźczego w 2015 roku. PEGIDA jest jednak również wyrazem forsowanej już od dłuższego czasu w krajach niemieckojęzycznych prawicowej, rasistowskiej, antymuzułmańskiej mobilizacji (Salzborn, 2016, ss. 51–52; Weiß, 2017, ss. 23–27, 135–154). Momentem przełomowym dla rozwoju tego ruchu była publikacja bestsellera autorstwa Thilo Sarrazina z 2010 roku *Deutschland schafft sich ab* [Niemcy likwidują się same] (Sarrazin, 2010), w którym ówczesny polityk Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Socjaldemokratyczna Partia Niemiec, SPD) i członek zarządu Bundesbanku ostrzega przed konsekwencjami imigracji z krajów o większości muzułmańskiej, odwołując się również do koncepcji „Abendlandu” (Korsch, 2020, ss. 95–97). Freiheitliche Partei Österreichs (Partia Wolności Austrii, FPÖ) już w 2009 roku wystąpiła z hasłem wyborczym „Abendland in Christenhand” (Zachód w ręku chrześcijan), a założona w 2013 roku AfD zapisała w preambule swojego programu partyjnego frazę „chrześcijańska kultura zachodnia” (*abendländisch christliche Kultur*) (Mühlberger, 2009; *Grundsatzprogramm für Deutschland, Bundesparteitag in Stuttgart, 30. April bis 1. Mai 2016*, b.d.). W swoim europejskim programie wyborczym z 2019 roku AfD deklaruje, że polityka azylowa i imigracyjna Unii Europejskiej stanowi egzystencjalne zagrożenie dla „cywilizacji europejskiej” (*Europawahlprogramm. Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 9. Europäischen Parlament 2019*, b.d.).

Obecnie zastosowanie terminologii okcydentalno-cywilizacyjnej nie zawsze musi wynikać z głębszych ideologicznych podstaw i intencji[3]. Niemniej jednak już podręcznik Instytutu Polityki Państwowej (Institut für Staatspolitik) z 2009 roku, funkcjonującego jako think tank niemieckojęzycznej Nowej Prawicy, definiuje „Abendland” jako „termin przewodni” zamiast pojęcia „Europy” (Weiß, 2017, s. 156). Wynika z tego jasno, że propagowanie idei „Abendland” może być również postrzegane jako element prawicowej strategii metapolitycznej, zgodnie z którą kreowanie pojęć, obrazów i symboliki ma przygo-

3 Zobacz dyskusję odnośnie do pochodzenia nazwisk w partii PEGIDA: Korsch, 2020, ss. 39–40.

tować pole dla prawicowej polityki. Na czym więc polega szczególne znaczenie i funkcjonalny potencjał pojęcia „Abendland" i myślenia kategoriami cywilizacyjnymi?

Koncepcja „Abendlandu" ma konserwatywną i skrajnie prawicową tradycję ideologiczną, która sięga daleko w przeszłość[4]. W okresie dziewiętnastowiecznego romantyzmu „Abendland" funkcjonował jako retrospektywna konstrukcja niemieckiej tradycji imperialnej i narodowej w epoce przednowoczesnej, którą uważano za jednolitą, stałą i niezmienną; była to wyidealizowana projekcja wsteczna, stanowiąca podstawę dla tworzącego się narodu.

> W przeszłości Rzesza i Abendland były rozumiane jako polityczny i kulturowy wyraz tego samego: porządku wywodzącego się z czasów imperium rzymskiego, nadbudowanego teologicznie i spełnionego w średniowieczu, roszczącego sobie prawo do panowania nad światem (Korsch, 2020, s. 53).

Od zawsze w to pojęcie wpisany był dychotomiczny antagonizm oparty na przeciwstawnych terminach: „Okcydentu", „Zachodu" lub „Abendlandu" z jednej strony oraz „Orientu", „Wschodu" lub „Morgenlandu"[5] z drugiej. Wbrew wizji upraszczającej przeszłość rozgraniczenia te były płynne i przybierały odmienne formy w różnych epokach historycznych – od podziału na Wschodnie i Zachodnie Cesarstwo Rzymskie, przez wewnątrzchrześcijańską wielką schizmę wschodnią, po starcie ze światem arabskim, jak i w ogóle z amorficznym Wschodem i Orientem (Korsch, 2020, s. 52). Od XIX wieku chrześcijańska, imperialna idea „Abendlandu" stanowiła również „kontrmit restauracji" wobec rewolucji francuskiej (Weiß, 2017, ss. 161–162).

Jednak do dziś nie straciło na znaczeniu dzieło Oswalda Spenglera z lat 1918–1922, dotyczące teorii cywilizacji, zatytułowane *Der Untergang des Abendlandes* [Zmierzch Zachodu], z jego koncepcją organicznych jednostek tworzonych przez niezgodne ze sobą kultury, spośród których wszystkie, według cyklicznego rozumienia historii, podlegają podstawowej zasadzie wzrostu i upadku. Za zachodnią Spengler uznaje kulturę zachodnioeuropejską rozwijającą się od okresu Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego (Korsch, 2020, ss. 41–42). Teoria Spenglera wpisywała się w ogólnokulturowe pesymistyczne dyskursy upadku z okresu międzywojennego. Spengler zaliczany jest do wykreowanego, mitycznego kręgu prawicowych intelektualistów spod znaku rewolucji konserwatywnej, który stanowi ważny ideologiczny punkt odniesienia dla dzisiejszej Nowej Prawicy (Weiß, 2017, ss. 44–54).

Tradycyjna opozycja „Abendlandu" wobec wschodniego zagrożenia została w okresie międzywojennym ukształtowana jako koncepcja obrony przed komunizmem (Korsch, 2020, ss. 45–46; Weiß, 2017, ss. 44–48). Podczas drugiej wojny światowej naziści powo-

---

4 Geneza i rola niemieckiej koncepcji „Abendlandu" dla historycznej i obecnej Nowej Prawicy zostały już szczegółowo zbadane: Faber, 1979; Korsch, 2020; Pöpping, 2002; Weiß, 2017.

5 *Morgenland* – dosłownie kraina poranka, wschodzącego słońca, Orient. Pojęcie kulturowe odnoszone do świata islamskiego, orientalnego, w odróżnieniu od „Abendlandu" jako hasła bojowego, kojarzące „Orient" ze wschodnią egzotyką. Przyp. tłum.

ływali się na motyw „Abendlandu", aby zmobilizować swoich sojuszników do wspólnej obrony Europy pod niemieckim przywództwem przed bolszewizmem (Korsch, 2020, ss. 83–84; Weiß, 2017, ss. 169–173). Po drugiej wojnie światowej koncepcja „Abendlandu" funkcjonowała jako fundament konserwatywnej, chrześcijańskiej idei Europy, a także jako antykomunistyczna kontrpropozycja dla zaznaczenia wschodniego zagrożenia w kontekście zimnej wojny (Forlenza, 2017).

Koncepcja walki z wrogiem zewnętrznym i wewnętrznym

„Abendland" był więc terminem walki politycznej, wskazującym – w różnych konstelacjach historycznych i przy zmiennych przestrzennych układach odniesienia – na coraz to nowe definicje wroga[6]. Funkcjonalność pojęcia „Abendland" polega dziś nadal na jego nieokreśloności. To nadmiernie rozciągnięte pojęcie stało się otwartą płaszczyzną manifestacji dla różnych prądów i kierunków ideologicznych, ale jednocześnie zawsze sugeruje odniesienie do rzekomego „wyższego dobra", jak stwierdza Felix Korsch (Korsch, 2020, s. 40). Jak pokazują przytoczone we wstępie przykłady, bojowe hasło „Abendland" jest dziś skierowane przede wszystkim przeciwko imigracji z krajów lub regionów, którym przypisywana jest muzułmańska etniczność i która przedstawiana jest jako cywilizacyjnie „odmienne" zagrożenie z zewnątrz. Fakt, że w większości przypadków nie jest wymierzone w religię islamską jako taką, lecz w „substancję etniczną" i kulturę, stanowi ważne rozróżnienie, na które zwraca uwagę na przykład Volker Weiß (Weiß, 2017, s. 22)[7]. Jako nacechowany dychotomicznie termin walki politycznej „Abendland" oddziaływuje na emocje, a jednocześnie służy potrzebie uproszczenia wizji skomplikowanego świata:

> Jest ono [pojęcie „Abendland"] zrozumiałe i pojemne: tu świat rozumu, nauki i pewnej siebie jednostki, tam świat afektu, religii i amorficznej masy. Tu kultura, tam barbarzyństwo, tu rzecz, którą należy chronić, stamtąd zagrożenie (Weiß, 2017, s. 156).

Wiąże się z tym kolejny funkcjonalny aspekt cywilizacyjnego okcydentalizmu jako „retoryki strachu". Retoryka katastrofy i kryzysu nadaje temu problemowi szczególną egzystencjalną wagę w obliczu bezpośredniego zagrożenia z zewnątrz, ale jest także uwarunkowana rozwojem sytuacji wewnętrznej. Taki jest cel pojęcia dekadencji, które pielęgnowane jest także dzisiaj w kulturowej tradycji pesymistycznej Spenglera i skierowane jest przeciwko własnemu społeczeństwu i jego porządkowi moralnemu. Fundamentalne dla tezy o upadku są antyliberalizm, antymaterializm i antymodernizm jako istotne składniki ideologii skrajnej prawicy (Weiß, 2017, ss. 20–21). Powszechna jest opinia, iż rzekoma lewicowa czy liberalna dekadencja wyrosła wskutek ruchów emancy-

6 O definicji „Abendlandu" jako terminu walki politycznej w rozumieniu Carla Schmitta: Weiß, 2017, s. 117.

7 Por. także różne postawy niemieckiej prawicy wobec islamu, od prostego obrazu wroga do afirmacji: Behrens i in., 2018.

pacyjnych, działających zwłaszcza od lat sześćdziesiątych XX wieku. Należy do nich, prócz innych ruchów kwestionujących przestarzały heteronormatywno-patriarchalny porządek, feminizm, który jest obwiniany o upadek tradycyjnych ról płciowych i rodzinnych (Rosenbrock, 2012, s. 129; Sanders i in., 2018, ss. 29–30). Zgodnie z antyfeministycznym myśleniem, spadek liczby urodzeń w krajach zachodnich i wynikające z tego zapotrzebowanie na imigrantów jest tego rezultatem (Goetz, 2021, s. 63, 68). „Aktywiści na rzecz praw mężczyzn" postrzegają feminizm również jako zdecydowany atak na Europejczyka-mężczyznę. Dla samozwańczego „maskulinisty" Michaila Savvakisa feminizm jest wyrazem nienawiści do „Abendlandu". Postuluje się wzmocnienie zachodniej męskości jako konieczność wobec dominującej męskości obecnej u „orientalnych" migrantów (Rosenbrock, 2012, ss. 65–66)[8].

Niemniej jednak Thilo Sarrazin na przykład staje w rozkroku, z jednej strony opowiadając historię upadku związanego z sekularyzacją od czasów rewolucji francuskiej, a z drugiej strony – uznając za swoje liberalne elementy modernizacji Zachodu, aby zbudować kontrast wobec świata arabskiego, który jest postrzegany jako zacofany, przednowoczesny i antydemokratyczny (Korsch, 2020, ss. 96–97). Ten rozkrok staje się szczególnie wyrazisty, gdy mowa jest o relacjach między płciami. To, jak prawica zależnie od sytuacji propaguje instrumentalną, bynajmniej nie emancypacyjną walkę o prawa kobiet, aby wzmocnić rasistowskie, zwłaszcza antymuzułmańskie poglądy i angażuje się w etnicyzację przemocy seksualnej, pokazują na przykład tzw. marsze kobiet AfD w 2018 roku, a także kampanie volkistowskiej, skrajnie prawicowej młodzieżowej organizacji Identitäre Bewegung (Ruch Identytarny) (Goetz, 2018; AK Fe.In, 2019, ss. 119–183).

„Abendland" ogólnoeuropejski

Nawet jeśli użycie terminu „Abendland" (Zachód) ogranicza się do obszaru niemieckojęzycznego, prawicowa semantyka cywilizacyjna jest również częścią tendencji przekraczającej granice. W różnych krajach postrzeganie Europy i Zachodu zawiera wątki upadku, rzekomo demoralizującego liberalizmu, a zarazem zewnętrznego, islamskiego zagrożenia (Kaya & Tecmen, 2019).

Przykładem motywu krążącego po Europie jest teoria spiskowa o „wielkiej wymianie". Przekonanie o istnieniu planu globalnych elit, polegającego na wypieraniu białych mieszkańców Europy poprzez ukierunkowane procesy migracyjne, spopularyzowała, szczególnie we Francji, publikacja Renauda Camusa z 2011 roku pod tym samym tytułem. Temat ten został przyswojony przez rasistowski Ruch Identytarny w Niemczech i Austrii. Tłumaczenie na język niemiecki przedstawił wydawca z kręgu Nowej Prawicy *Antaios*. Tymczasem „wielka wymiana" utrwaliła się w krajach niemieckojęzycznych jako

8 Zob. „maskuliniści" i ruch „praw mężczyzn": AK Fe.In, 2019, ss. 84–87.

prawicowy antyimigracyjny i islamofobiczny scenariusz upadku, ale pojawiła się również w różnych wariantach w innych krajach europejskich[9].

Innym przykładem jest hiszpański narodowy mit średniowiecznej rekonkwisty. Narracja o wyparciu strefy muzułmańskiego panowania z Półwyspu Iberyjskiego jest obecnie przypominana na przykład przez skrajnie prawicową partię Vox (Valencia-García, 2020, ss. 15–19). W stosunku do dzisiejszej imigracji z regionów, którym przypisuje się charakter muzułmański, i do pojęcia egzystencjalnego zagrożenia dla całej cywilizacji zachodniej hasło „rekonkwista" stanowi popularne odniesienie wśród europejskiej prawicy także poza Hiszpanią (Henßler, 2019).

W swojej wydanej w 2017 roku pracy *The Strange Death of Europe: Immigration, Identity, Islam* [Przedziwna śmierć Europy: Imigracja, Tożsamość, Islam] cieszący się międzynarodowym uznaniem brytyjski autor, Douglas Murray, łączy różne europejskie narracje o zagrożeniu i zagładzie. W publikacji tego prawicowo-konserwatywnego publicysty *Wielka wymiana* Camusa jest tak samo wysoko ceniona, jak *Deutschland schafft sich ab* Sarrazina czy ruch PEGIDA (Murray, 2017)[10]. W kolejnej książce z 2019 roku, *The Madness of Crowds: Gender, Race and Identity* [Szaleństwo tłumów. Gender, rasa, tożsamość] Murray zwrócił tym razem uwagę na rzekome ciemne strony liberalizacyjnych przemian zachodnich społeczeństw, w tym na rzekomą *war on men* (wojnę z mężczyznami) jako konsekwencję ostatnich działań feministek (Murray, 2019, rozdz. 2).

Nieodłącznym elementem nowego prawicowego myślenia o cywilizacjach jest skłonność do koncepcji geostrategicznych i przestrzennych. Podczas gdy cywilizacyjne „zewnętrze" jest teraz rozumiane przede wszystkim w kategoriach opozycji do islamu i położonego na południowym wschodzie „Orientu", istnieją również inne odniesienia przestrzenno-kulturowe. Z jednej strony, w niektórych sferach skrajnie prawicowego spektrum, idea antyliberalnej i antyamerykańskiej wielkiej przestrzeni euroazjatyckiej pod rosyjską protekcją, wyrażona przez rosyjskiego faszystę Aleksandra Dugina, ma pewien urok, choć jednocześnie przeciwstawia się jej niemieckie roszczenie do narodowej dominacji (Behrens i in., 2020, ss. 6–7; Weiß, 2017, ss. 187–198). Z drugiej jednak strony, zróżnicowane wyobrażenia przestrzenne istnieją również w odniesieniu do krajów Unii Europejskiej. Jeden z głównych ideologów niemieckojęzycznej Nowej Prawicy, Götz Kubitschek, uznaje rzekomo homogeniczne etnicznie obszary Europy Wschodniej i „Środkowych Niemiec" – przez co rozumie Niemcy Wschodnie – za wielkie błogosławieństwo historii i ostatnią szansę dla „chrześcijańsko-europejskiego Abendlandu" i jego tożsamości (cyt. za: Weiß, 2017, s. 85). Redaktor naczelny skrajnie prawicowego magazynu „Compact" Jürgen Elsässer mówi w odniesieniu do Europy Środkowo-Wschodniej

9 W gruncie rzeczy jest to językowa redefinicja koncepcji *Umvolkung*, która wyraźnie wywodzi się z kontekstu narodowosocjalistycznego (Bruns & Strobl, 2020, ss. 242–244; Goetz, 2021, s. 66). (*Umvolkung* – termin sformułowany i zastosowany w III Rzeszy na określenie przebudowy społeczeństw krajów podbitych na Wschodzie, oznaczał asymiliację do niemieckości, ponowną germanizację Niemców zamieszkałych na tych terytoriach [dopisek tłum.]).

10 O szerokiej międzynarodowej recepcji Murraya, w tym przez przywódcę państwa węgierskiego Viktora Orbána, zob. Stewart, 2020, s. 9.

o *abendländische Koalition* (zachodniej koalicji) państw, które zdecydowanie odrzuciłyby islamizację (cyt. za: Behrens i in., 2020). Sięgając do podobnych idei, volkistowscy osadnicy z Francji od pewnego czasu osiedlają się na Wschodzie, aby tworzyć społeczności zgodnie ze swoimi rasistowskimi poglądami (Schmid, 2020). Dla prawicowców na Zachodzie Europa Środkowo-Wschodnia zwykle funkcjonuje jako projekcja krainy „moralnie nieskorumpowanej", „etnicznie czystego" punktu zaczepienia tożsamości dla rzekomo zagrożonej cywilizacji zachodniej. Poniższe spojrzenie na polski dyskurs prawicowy pokazuje, że tu również można dostrzec wzajemnie afirmującą się koncepcję Wschodu i Zachodu, przy czym kwestia przynależności do Zachodu jest mimo wszystko ambiwalentna.

Polski cywilizacjonizm

W przeciwieństwie do często silnie zsekularyzowanych społeczeństw krajów Europy Zachodniej i podzielonych wyznaniowo Niemiec Polska dostarcza oczywistego historyczno-ideologicznego i instytucjonalnego fundamentu koncepcji cywilizacji ściśle związanej z kulturą chrześcijańską. Kościół jest tu dominującym czynnikiem władzy, a katolicyzm – głęboko zakorzeniony w polskiej idei narodowej, powiązanej z mesjanistycznym motywem Polski jako „Chrystusa narodów" (Saryusz-Wolska i in., 2018, s. 450).

W tradycji konserwatywnej chrześcijańska koncepcja Zachodu i Europy, skierowana przeciwko ideom rewolucji francuskiej, bierze swój początek w XIX wieku; przewija się m.in. wśród przedstawicieli krakowskiej szkoły historycznej i Stańczyków[11]. Znalazła ona swoją kontynuację w XX wieku: w dwudziestoleciu międzywojennym oraz w katolickich środowiskach dysydenckich w okresie PRL, czego świadectwem była ich pokoleniowa kontynuacja także po 1989 roku. Motyw ten stał się bardziej widoczny w szczególności podczas debat wokół głębszej integracji europejskiej i akcesji Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku (Nowak, 2011, ss. 116–133). Używanie terminologii cywilizacyjnej zradykalizowało się w 2015 roku i nabrało agresywnie antymuzułmańskiej, rasistowskiej wymowy w kontekście debaty o uchodźcach (Jaskułowski, 2019, ss. 41–42, 48).

Najpóźniej od pierwszej dekady XXI wieku paradygmat cywilizacyjny jest również obecny w prawicowo-konserwatywnej, prawicowo-katolickiej oraz skrajnie prawicowej sferze publicystyczno-intelektualnej, którą Anna Wolff-Powęska porównuje do środowisk „konserwatywnych rewolucjonistów" z czasów lat dwudziestych i trzydziestych w Niemczech. Porównywalnym elementem jest na przykład kulturowo pesymistyczny, antymodernistyczny powrót do „starych, dobrych, przedrewolucyjnych czasów" – idei

11 W ukształtowanym w latach sześćdziesiątych XIX wieku ugrupowaniu politycznym Stańczyków, z profesorami Józefem Szujskim i Walerianem Kalinką, związanymi ze „szkołą krakowską", na czele, dominowała postawa pesymistyczna co do przetrwania tradycyjnego chrześcijańskiego porządku społecznego w obliczu postępującej na Zachodzie sekularyzacji i modernizacji (Nowak, 2011, ss. 115–116).

Rzeszy w przypadku niemieckim i sarmackiego republikanizmu w przypadku polskim (Wolff-Powęska, 2018, ss. 62–65). Ruch ten, luźno ustrukturyzowany wokół czasopism, wydawnictw, seminariów uniwersyteckich i akademickich forów dyskusyjnych, można było z początku rozumieć jako część długofalowego, metapolitycznego zjawiska, kształtującego dyskurs. Wraz z dojściem do władzy nacjonalistyczno-autorytarnej partii Prawo i Sprawiedliwość (PiS) w 2015 roku pojęcie cywilizacji zostało ostatecznie ugruntowane i spopularyzowane, zarówno retorycznie, jak też ideologicznie i programowo na najwyższych szczeblach władzy, w instytucjach państwowych oraz w kręgach bliskich partii rządzącej, co pokazuje poniższa analiza publicystycznych manifestacji tego pojęcia.

Jak wszechobecne jest pojęcie cywilizacji w polskiej retoryce politycznej, tak jego konkretna treść i układ odniesień w historii idei pozostają zwykle niedoprecyzowane, gdy jest używane hasłowo. Z analitycznego punktu widzenia można jednak rozróżnić poszczególne pojęcia i korzenie ideologiczne, które w praktyce są często na różne sposoby łączone. Centralną pozycję zajmuje „cywilizacja łacińska" jako polski odpowiednik niemieckiej koncepcji walczącego „Abendlandu", chrześcijańsko-katolicka horrorystyczna wizja „cywilizacji śmierci" oraz inspirowane z zagranicy twierdzenia o upadającym „Zachodzie".

„Cywilizacja łacińska"

Jednym z publicystycznych filarów prawicowej sfery metapolitycznej ostatnich dwóch dekad jest pismo prawicowych intelektualistów „Teologia Polityczna". W 2017 roku jeden z numerów pisma poświęcono zagadnieniu „Po co nam cywilizacja?". Aby odpowiedzieć na to pytanie, autorzy odwołują się nie tylko do zwyczajowo przywoływanych Huntingtona i Spenglera, ale przede wszystkim do historyka i historiozofa Feliksa Konecznego (1862–1949). Jego koncepcja „cywilizacji łacińskiej" zyskała w ostatnich latach dużą popularność w polskim prawicowym mainstreamie, wykraczając także poza marginalne środowiska skrajnej prawicy (Nowak, 2011, ss. 117–118).

Według Konecznego można wyróżnić różne cywilizacje jako organiczne kulturowo-prawne systemy i porządki, m.in. cywilizację bizantyjską, turańską, żydowską, łacińską. W ideologii nierówności Konecznego ta ostatnia ma niewątpliwie najwyższą wartość jako system, w którym człowiek może najlepiej zrealizować swój potencjał (Skrzydlewski, 2003, s. 193). „Cywilizacja łacińska" Konecznego jest zakorzeniona w filozofii greckiej, prawie rzymskim i moralności chrześcijańskiej i symbolizuje „Zachód" jako typ idealny. Według Konecznego różne cywilizacje pozostają ze sobą w stałym, nieuniknionym konflikcie. Szczególnym zagrożeniem dla „cywilizacji łacińskiej" jest „niższa", moralnie szkodliwa cywilizacja żydowska, oddziaływująca mianowicie przez „zażydzenie" (Koneczny, 1974, ss. 500–520). Zwraca uwagę antysemityzm Konecznego, operującego różnymi

utartymi antyżydowskimi stereotypami, legendami i teoriami spiskowymi[12], nawet jeśli jest on ignorowany lub bagatelizowany przez wielu, którzy dziś się na tego historyka powołują. W artykule w magazynie kulturalnym telewizji publicznej refleksje Konecznego na temat kultury żydowskiej zostały już określone jako „niepoprawne politycznie" w XXI wieku (Memches, 2019). Z kolei w środowiskach jawnie prawicowych ekstremistów nie widzi się już żadnych zahamowań przed bezpośrednim czerpaniem z antysemickich motywów Konecznego[13].

W obecnym dyskursie polskiej prawicy, zarówno osoba Konecznego, jak i jego twórczość okazują się atrakcyjne pod kilkoma względami. Po pierwsze, odwołanie się do „własnego" polskiego teoretyka wzmacnia potencjał identyfikacji narodowej. Jednocześnie w postaci antykomunisty, który w czasach państwowego socjalizmu został wyparty ze świata nauki i z powszechnej świadomości, który do dziś jest rzekomo niesłusznie szkalowany i który nie został dostatecznie doceniony przez światową opinię publiczną, kryje się możliwość jego heroizacji, jako symbolu oporu[14]. Na tej podstawie, przykładowo, prawicowo-konserwatywna „Teologia Polityczna" maluje portret oryginalnego myśliciela, wyznającego idee idące pod prąd wobec współczesnych paradygmatów, i „piewcy nowoczesności", nadającego się jako bohater do walki z rzekomym liberalnym mainstreamem (Czerniecki, 2017).

Z uwagi na jej treść koncepcję cywilizacji Konecznego można zastosować jako środek walki politycznej w różnych współczesnych kwestiach: manifestowane zagrożenie islamem i odrzucenie „multikulturalizmu" legitymizowane jest u Konecznego antagonizmem cywilizacyjnym i rzekomo destrukcyjną konsekwencją m i e s z a n k i c y w i l i z a c y j n e j[15]. Unia Europejska za pomocą Konecznego definiowana jest jako niestabilna hybryda cywilizacyjna i błędna konstrukcja zagrażająca narodowo-państwowemu porządkowi „cywilizacji łacińskiej" (Skrzydlewski, 2017). Konecznym można również się posłużyć do uzasadnienia niezbędnej ochrony tradycyjnej rodziny jako podstawowego elementu cywilizacji zachodniej (Skrzydlewski, 2003, s. 197). Wreszcie, oczywiście, pogląd Konecznego o kluczowej roli Kościoła katolickiego w egzystencji łacińskiej cywilizacji Zachodu i zbawczej misji narodu polskiego w tym kontekście, stanowi ideowy punkt zaczepienia dla polskiego katolickiego nacjonalizmu (Piekarski, 2017; Skrzydlewski, 2017).

12 Zarówno oskarżenie o mord rytualny, jak i dziewiętnastowieczny rzekomy plan utworzenia na ziemiach polskich państwa żydowskiego, zwanego „Judeopolonią", stanowią istotne elementy uwag Konecznego na temat cywilizacji żydowskiej (Koneczny, 1974, ss. 457–459, 474–487); według Aliny Całej, Koneczny próbował pogodzić antysemityzm religijny z biologiczno-rasistowskim (Cała, 2012, s. 336).

13 Zob. np. artykuł z 2011 roku późniejszego pracownika państwowego Instytutu Pamięci Narodowej, wcześniej pracującego dla faszystowskiego Obozu Radykalno-Narodowego, Tomasza Greniucha (Greniuch, 2011).

14 Częścią tej stylizacji jest też dyskusja o tym, w jakim stopniu Samuel Huntington splagiatował Konecznego w swojej teorii cywilizacji (Bartoszewicz, 2017).

15 Była członkini skrajnie prawicowej organizacji kadrowej Młodzież Wszechpolska, posłanka (w klubie parlamentarnym PiS) Anna Siarkowska, powołując się wprost na pojęcie „cywilizacji łacińskiej", deklaruje zagrożenie islamem i „mieszanką cywilizacyjną", rzekomo fundamentalną dla Europy (Siarkowska, 2016); inne przykłady przeniesienia pojęcia „mieszanki cywilizacyjnej" Konecznego na dzisiejszą sytuację w: Czerniecki, 2017; Kmieć, 2017, ss. 216–217; Piekarski, 2017.

Na tym tle trudno się dziwić, że na przykład organizatorzy corocznego prawicowo-ekstremistycznego Marszu Niepodległości w Warszawie rozpowszechniają pisma Konecznego na swoim portalu internetowym albo że „cywilizacja łacińska" stanowi integralną część deklaracji ideologicznej faszystowskiej organizacji kadrowej – Obozu Narodowo-Radykalnego (ONR) (*Polska Jutra. Deklaracja Ideowa Obozu Narodowo-Radykalnego*, b.d.).

O ile termin „cywilizacja łacińska" był przez lata popularny w różnych środowiskach prawicowo-ekstremistycznych i prawicowo-katolickich, o tyle pod rządami PiS jest on rozpowszechniany także przez najwyższe władze państwowe.

Przypadek habilitowanego filozofa i znawcy Konecznego, Pawła Skrzydlewskiego, pozwala prześledzić karierę tej koncepcji wewnątrz prawicowo-katolickich środowisk akademickich. Jak sam przyznaje, Skrzydlewski poznał Konecznego w latach dziewięćdziesiątych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (KUL), za pośrednictwem katolickiego filozofa Mieczysława Alberta Krąpca[16]. Od tego momentu teoria cywilizacji Konecznego stała się głównym tematem badań i publikacji Skrzydlewskiego. W 2020 roku Skrzydlewski, który jest też częstym gościem wpływowej prawicowo-katolickiej rozgłośni Radio Maryja, został doradcą Przemysława Czarnka, ministra edukacji i nauki, który jest doktorem habilitowanym KUL. Skrzydlewski jest również autorem hasła „cywilizacja" w lubelskiej *Powszechnej encyklopedii filozofii*, tłumaczonej obecnie na język angielski przy wsparciu finansowym ministerstwa kierowanego przez P. Czarnka w celu międzynarodowego rozpropagowania poglądów chrześcijańskiej prawicy konserwatywnej[17]. We wpisie do encyklopedii teoria Konecznego zajmuje poczesne miejsce (Skrzydlewski, 2018). Na początku 2021 roku Radosław Brzózka, pełnomocnik ds. strategii w Ministerstwie Edukacji i Nauki, również wywodzący się ze środowiska lubelskiego, zapowiedział rewizję podręczników szkolnych. Wiedza nie powinna być przekazywana w oderwaniu od „cywilizacyjnej tożsamości Polaków", ale powinna być lokowana w kontekście „kultury łacińskiej" – wyjaśniał Brzózka, wyraźnie odwołując się w dalszych wypowiedziach do ideologii Konecznego (*Ministerstwo edukacji rozpocznie przegląd treści podręczników szkolnych*, 2021). Koncepcja „cywilizacji łacińskiej" stała się więc częścią ideologicznego fundamentu zarówno największego w Europie, skrajnie prawicowego marszu 11 listopada, jak i programowych założeń państwowej edukacji szkolnej w Polsce.

16 Zob. wystąpienie Skrzydlewskiego na Konferencji z okazji siedemdziesiątej rocznicy śmierci Feliksa Konecznego 9 lutego 2019 roku, organizowanej przez Centrum Edukacyjne Powiśle oraz Stowarzyszenie im. Biskupa Sołtyka (kruk1959, 2019); z wykładem na konferencji wystąpił również antysemicki ideolog spiskowy Grzegorz Braun.

17 Odnośnie do krytyki projektu encyklopedii: Osęka, 2020.

„Cywilizacja śmierci”

„Mówmy odważnie NIE barbarzyńskiej cywilizacji śmierci” – tymi słowami przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, arcybiskup poznański Stanisław Gądecki zaprotestował w styczniu 2021 roku przeciwko przerwaniu zabiegów przedłużających życie obywatela polskiego w brytyjskim szpitalu (Lehmann, 2021). „Cywilizacja śmierci” to kolejny centralny topos prawicowego, a zwłaszcza prawicowo-katolickiego, chrześcijańskiego dyskursu w Polsce, który został spopularyzowany i rozpowszechniony zwłaszcza od lat dwutysięcznych[18]. Podobne jak w przypadku „cywilizacji łacińskiej”, tak i tutaj mamy do czynienia z konkretną narodową figurą odniesienia. Hasło „cywilizacji” lub „kultury śmierci” pojawiło się w encyklikach „polskiego” papieża Jana Pawła II w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku[19]. Wychodząc od chrześcijańskiej zasady szacunku dla całego życia człowieka jako stworzonego na obraz i podobieństwo Boga, szereg tematów i zjawisk przypisano wyżej wspomnianym hasłom. Należą do nich aborcja, środki antykoncepcyjne, sterylizacja, eutanazja czy samobójstwo[20]. Ponadto nierzadko pod tą zniesławiającą etykietą umieszcza się homoseksualność czy tzw. ideologię gender (Graff, 2014, ss. 431–435; Urazińska, 2019).

Formuła „cywilizacji śmierci” opiera się na moralnym oskarżeniu wysuwanym wobec zsekularyzowanych społeczeństw. Rzekomo rozpowszechniony relatywizm wartości, nihilizm i utrata poczucia wartości życia spowodowana odwróceniem się od Boga łączą się z radykalnie indywidualistyczną koncepcją wolności, zdeterminowaną dążeniem do osobistego szczęścia i hedonistyczną maksymalizacją przyjemności, co miałoby prowadzić na przykład do decyzji przeciwko donoszeniu niechcianej ciąży czy dewaluacji życia z niepełnosprawnością (Mazurkiewicz, 2005/2006, s 97; Roszkowski, 2019, s 317). W sposób zmanipulowany i historycznie mylący prawicowa propaganda często zwraca uwagę na masowe zbrodnie, takie jak eugenika w czasach nazizmu czy przymusowe sterylizacje kobiet romskich w Czechosłowacji po drugiej wojnie światowej[21].

Jeśli się pominie oparte na wierze katolickie imperatywy moralne, dyskursywnie strategiczny problem teorii „cywilizacji śmierci” polega na tym, że bardzo różne kwestie etyczne, z których każda jest złożona sama w sobie, traktowane są w sposób zbiorczy, jako zamknięte, całościowe zjawisko, i umieszczane w rzekomo logicznym kontekście[22]. I odwrotnie, postulowane zasady katolickie są z kolei legitymizowane w tym fałszywie

18 Analiza czasopisma OKO.press pokazuje częste używanie tego zwrotu w prawicowej prasie katolickiej w ostatnich latach (Leszczyński, 2018); o użyciu zwrotu w latach dwutysięcznych: Nowak, 2011, ss. 134–135.

19 Zwłaszcza: *Centesimus annus* (1991), *Veritatis splendor* (1993), *Evangelium vitae* (1995).

20 Jak szeroko może być pojmowana ta koncepcja: „Wszelkie zagrożenia dla osoby ludzkiej stanowią «kulturę śmierci». Jan Paweł II skupił się na życiu ludzkim w jego najbardziej wrażliwych stadiach – na najwcześniejszym i ostatnim – ale kainowy mord na swoim bracie nadal powraca w wielu postaciach, w tym w wojnach, konfliktach klasowych, niepokojach społecznych, ekologicznej lekkomyślności i nieodpowiedzialności seksualnej” (Kaczor, 2006).

21 Np. u Roszkowskiego, 2019, s. 321; *Aborcja i eutanazja, czyli czym jest jest cywilizacja śmierci*, 2019.

22 O strategii agitacyjnej, która unika rozróżniania, oraz oskarżeniu o eutanazję ruchu „Ochrony życia” w Niemczech: Sanders i in., 2018, ss. 67–69.

skonstruowanym kontekście. Jeśli eugenika i rasistowskie przymusowe sterylizacje są złe, to w myśl tego argumentu tak samo złe są aborcja i antykoncepcja, ponieważ stoją one rzekomo pod tym samym znakiem.

W polskim dyskursie prawicowym „cywilizacja śmierci" funkcjonuje jako odpowiednio ukierunkowana koncepcja obrony i zarazem walki z niekiedy konkretną, ale często niedoprecyzowaną atrybucją wroga, która jednocześnie zawiera element tożsamościowy dla polskiej wspólnoty katolickiej, mającej stanowić ucieleśnienie „cywilizacji życia" czy „miłości" i wyrastającej z opozycji do „cywilizacji śmierci" (Wiejak, 2019). Rozwój „cywilizacji śmierci" jest przeważnie obserwowany w krajach „Zachodu". Na podstawie konkretnych przypadków nabiera on cech skandalu, ale również często przedstawiany jest jako pewien proces. Kolumny liczb służą do zilustrowania rzekomo gigantycznych rozmiarów niszczenia tzw. życia nienarodzonego na przestrzeni lat. Destrukcyjny proces dekadencji cywilizacji zachodniej staje się w ten sposób namacalny (Nowak, 2011, s. 135–136; Roszkowski, 2019, s. 329).

W tej koncepcji „cywilizacja" jawi się, z jednej strony, jako abstrakcyjna zasada porządku moralnego, zwykle pojmowana na sposób temporalny, w sensie negatywnego rozwoju. Z drugiej strony, zjawisko to jest również subiektywizowane i personifikowane. Przykładami są takie wypowiedzi: „cywilizacja śmierci atakuje coraz mocniej" lub „robi kolejny krok"[23]. Rozwój jawi się więc jako ukierunkowany atak. Zwłaszcza feministki wskazywane są jako swoiste agresorki i przekazicielki nagannych idei (Nowak, 2011, ss. 135–136).

„Cywilizacja śmierci zaczyna zwyciężać" – tak premier PiS Beata Szydło skomentowała w 2018 roku sprawę młodego Alfiego Evansa w klinice w Liverpoolu (Leszczyński, 2018). Również w tym przypadku kwestia stosowania środków podtrzymujących życie wywołała międzynarodową kontrowersję, która była intensywnie propagowana przez środowiska fundamentalistów chrześcijańskich. Podobnie jak w przypadku „cywilizacji łacińskiej" termin kultywowany od lat w środowiskach prawicowo-katolickich i prawicowo-ekstremistycznych pod rządami PiS trafił do języka używanego przez najwyższe władze państwowe[24].

„Zachód" – międzynarodowe inspiracje

Obok narodowej tradycji ideologicznej i wpływów narodowo-katolickich, kolejnym źródłem pojęć cywilizacyjnych i wizji upadku w polskim dyskursie prawicowym jest międzynarodowy transfer idei i pole wzajemnych oddziaływań. Antyliberalne i antyimi-

23 Przykłady takich zdynamizowanych koncepcji podmiotowych w: Leszczyński, 2018.

24 Termin ten znajduje się również w deklaracji ideowej ONR – *Polska Jutra. Deklaracja Ideowa Obozu Narodowo-Radykalnego*, b.d.

Plakat reklamujący książkę Vladimíra Palko „Lwy nadchodzą. Jak obronić chrześcijańską Europę?"

granckie hymny pożegnalne dla moralnego porządku Zachodu, takie jak publikacje Patricka Buchanana *The Death of the West. How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization* [Śmierć Zachodu. Jak wymierające populacje i inwazje imigrantów zagrażają naszemu krajowi i naszej cywilizacji, 2001] czy wspomnianego Douglasa Murraya, natychmiast po ukazaniu się oryginalnych wydań zostały opublikowane w języku polskim i spotykają się z szerokim oddźwiękiem medialnym[25]. Szereg wydawnictw spod znaku prawicowej inteligencji od pierwszej dekady XXI wieku prowadzi intensywny import ideologicznych publikacji (Nowak, 2011, ss. 131–132; Wolff-Po-

25 Jako przykład recepcji interpretacji procesów wewnątrzpolskich przez Douglasa Murray'a zob. Maciejewski, 2021.

węska, 2018, s. 74). Prawicowo-katolickie wydawnictwo Fronda nie tylko opublikowało już różne publikacje przedstawicieli niemieckiej rewolucji konserwatywnej, ale także na przykład tłumaczenia Donalda De Marcosa i Benjamina Wikersa *Architects of the Culture of Death* [Architekci kultury śmierci] lub rasistowskiej książki, kultowej dla międzynarodowej Nowej Prawicy, *Obóz świętych* Jeana Raspaila. W ofercie prawicowo-konserwatywnego wydawnictwa Biały Kruk znajdują się publikacje niemieckich autorów prawicowo -ekstremistycznych, jak na przykład teoria spiskowa Andreasa von Rétyi o George'u Sorosie i jego rzekomym planie docelowej masowej imigracji (Rétyi, 2016). Szeroko reklamowane w mediach państwowych i związanych z PiS w 2019 roku było tłumaczenie książki byłego ministra spraw wewnętrznych Słowacji, Vladimíra Palko, *Lwy nadchodzą. Jak obronić chrześcijańską Europę?* Ogólnie rzecz biorąc, radykalne, oparte na chrześcijaństwie narracje upadku są popularnym towarem importowym (np. Dreher, 2018).

Co więcej, w prawicowej publicystyce Polska i „Zachód" znajdują się w specyficznej relacji percepcyjnej. Autorzy zagraniczni i ci, którzy wyemigrowali, dają świadectwo na temat Zachodu adresowane wprost do Polaków. Jest to praktyka szczególnie rozpowszechniona w sferach dziennikarskich i na kanałach mediów społecznościowych[26]. W dwóch książkach, *Wojny kulturowe i inne wojny* (Kołakowska, 2010) oraz *Plaga słowików* (Kołakowska, 2016), wydanych przez Teologię Polityczną, Agnieszka Kołakowska, łódzka publicystka mieszkająca we Francji, relacjonuje swoje obserwacje terenowe; na przykład o zamieszkach na paryskich *banlieue* (przedmieściach), gdzie chciałaby osiąść „inna cywilizacja", i o arabskich przestępcach, których nikt z francuskiej opinii publicznej nie ośmieliłby się nazwać barbarzyńcami (Kołakowska, 2010, s. 85). Patrząc z kolei na Polskę, Kołakowska z niepokojem zauważa, że „choroba politycznej poprawności", którą zna już z Zachodu, zdaje się tymczasem rozprzestrzeniać także tutaj (Kołakowska, 2010, s. 89). Inny wyrazisty przykład tego typu świadectwa daje historyk Marek Chodakiewicz, urodzony w Warszawie, a zamieszkały w USA. W 2019 roku wydał książkę *O cywilizacji śmierci. Jak zatrzymać antykulturę totalitarnych mniejszości* (Chodakiewicz, 2019), która w zamiarze autora miała być ostrzeżeniem dla Polski:

> Napisałem tę książkę, bo ważne jest, by Polacy wiedzieli, co ich czeka, jeśli się nie przeciwstawią cywilizacji śmierci. A ja widziałem na własne oczy, jak LGBT, gender, feminizm wyszły z podziemi i stopniowo przejęły politykę amerykańską, wprowadzając nową odmianę marksizmu, którą ja nazywam marksizmem-lesbianizmem (cyt. za: Olejarczyk, 2019).

Swój alarmistyczny apel Chodakiewicz uzupełnia zbiorem artykułów – które mają pokazać narastającą dekadencję w Stanach Zjednoczonych – opatrzonych pieczęcią osobistego doświadczenia. W Polsce historyk, który od dawna utrzymuje bliskie kontakty z lokalnymi przedstawicielami prawicowej polityki historycznej, może wygłaszać swo-

26 Zob. np. wypowiedzi Oliviera Baulta, francuskiego dziennikarza mieszkającego w Warszawie, na temat warunków panujących w kraju, z którego pochodzi, np. Bault, 2015.

je homofobiczne tyrady na znaczących konferencjach lub w państwowym Instytucie Pamięci Narodowej (IPN)[27].

Narracja o upadku

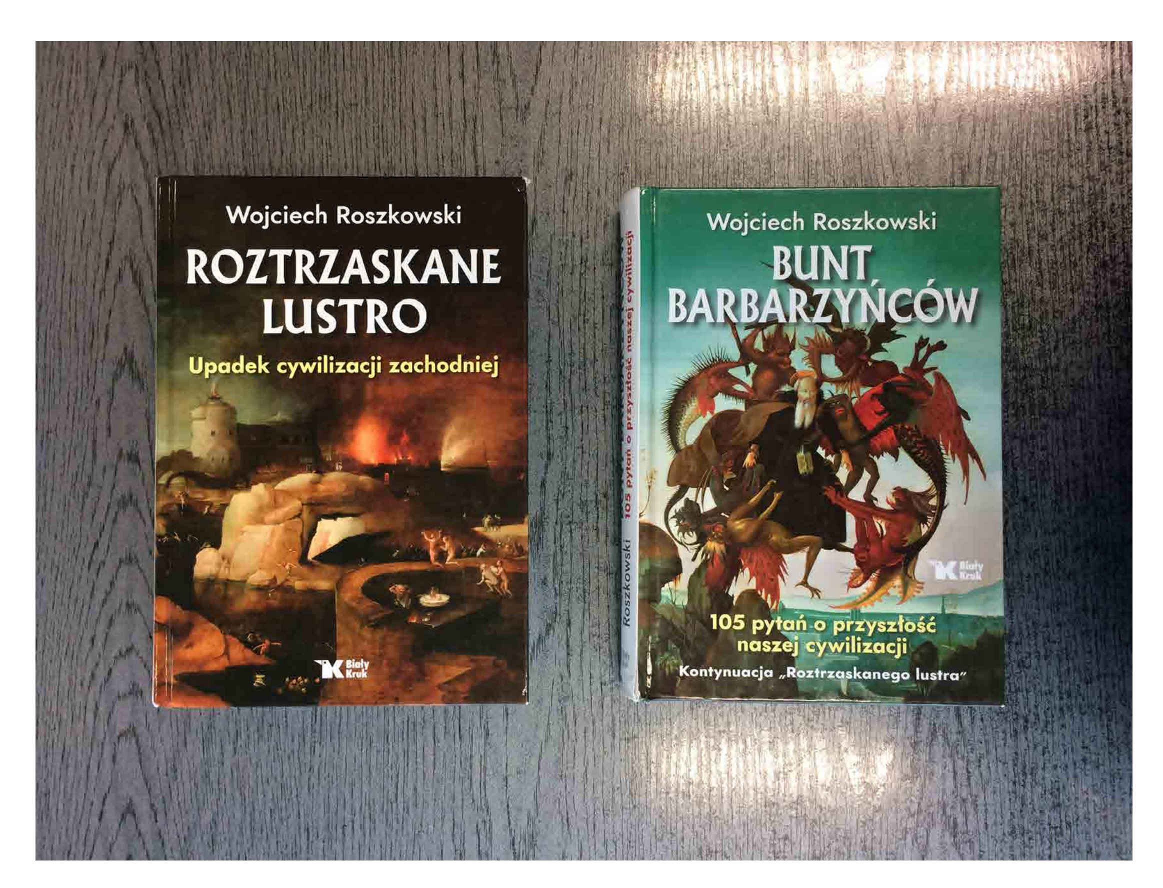
Świeży przykład spreparowanej cywilizacyjnej narracji upadku można znaleźć w ostatnich publikacjach historyka Wojciecha Roszkowskiego. Książka popularnonaukowa *Roztrzaskane lustro. Upadek cywilizacji zachodniej* z 2019 roku, a także jej kontynuacja *Bunt barbarzyńców. 105 pytań o przyszłość naszej cywilizacji* z 2020 roku cieszą się dużym zainteresowaniem w prawicowej sferze medialnej i są mocno promowane przez państwo polskie, dlatego warto się im przyjrzeć bliżej. Historie cywilizacji Roszkowskiego były wielokrotnie nagradzane. W 2020 roku autor został odznaczony przez prezydenta RP najwyższym odznaczeniem państwowym – Orderem Orła Białego. Książki Roszkowskiego są dostępne we wszystkich urzędach pocztowych i są prezentowane w IPN oraz w państwowej telewizji TVP (Petrović, 2020).

Rozprawy Roszkowskiego wydają się syntezą zarysowanych wyżej ujęć i przekazów ideowych: Roszkowski, definiując swoją koncepcję cywilizacji i Zachodu, odwołuje się na samym początku do idei „cywilizacji łacińskiej" oraz do Feliksa Konecznego. „Cywilizacja śmierci" zajmuje poczesne miejsce w głównym rozdziale książki i stanowi element odniesienia w całości wywodu. Istotną podstawą są również odwołania do zachodnich świadectw oraz ponadnarodowego dyskursu prawicowego. Całe rozdziały oparto na streszczeniach i zapożyczeniach[28]. *Roztrzaskane lustro* to wprawdzie eklektyczny, niekiedy redundantny, często skojarzeniowy montaż scenek z historii mentalności, historii społecznej i historii idei, polemiczny w stylu i – miejscami – o zaburzonej ciągłości chronologicznej. Roszkowski jednak podejmuje tutaj próbę stworzenia metanarracji upadku[29]. Przebieg historii aż do chwili obecnej, w której Zachód wydaje się bezpowrotnie utracony jako wspólnota kulturowa i demograficzna, zagrożona przez inne cywilizacje, a człowiek Zachodu rzekomo traci swoją tożsamość, konstruowany jest poprzez nieprzerwaną sekwencję coraz to nowych, częściowo nakładających się na siebie łuków narracyjnych, z których każdy ma inny epokowy punkt zwrotny. Najważniejszym błędem Zachodu, a dla Roszkowskiego klamrą narracyjną, jest powszechne odwrócenie się od chrześcijańskiego Boga. Począwszy od niedookreślonego rozkwitu w średniowieczu, nowożytny upadek narastał poprzez reformację i oświecenie, aż doprowadził do zniszczenia transcendentalnych źródeł moralności i prawdy. Rewolucja francuska wyznacza więc

27 O kontrowersjach wokół wystąpienia Chodakiewicza w IPN: Olejarczyk, 2019; o roli Chodakiewicza w polskiej „kontrowersji historyków" wokół publikacji Jana T. Grossa: Forecki, 2018, s. 69, ss. 160–161.

28 Na przykład rozdział *Architekci kultury śmierci* (Roszkowski, 2019, ss. 308–316) sprowadza się do streszczenia pracy o tym samym tytule autorstwa Donalda de Marco i Benjamina D. Wikera; głównymi źródłami informacji o warunkach panujących na Zachodzie są dla Roszkowskiego tacy autorzy jak Douglas Murray.

29 O znaczeniu metanarracji w kontekście historii w przestrzeni publicznej: Demantowsky, 2018, ss. 20–21.

Wojciech Roszkowski: *Roztrzaskane lustro. Upadek cywilizacji zachodniej*; *Bunt barbarzyńców. 105 pytań o przyszłość naszej cywilizacji*

próg przyspieszonej erozji cywilizacji zachodniej. Zarozumiałe pojęcie człowieka jako stwórcy, materializm, marksizm i teoria ewolucji musiały w końcu zakończyć się totalitaryzmami i katastrofami ludzkości w XX wieku.

Kluczowe dla dalszego upadku Zachodu po drugiej wojnie światowej i bezpośrednim punktem wyjścia dzisiejszej sytuacji są lata sześćdziesiąte ubiegłego wieku. Dla Roszkowskiego okres buntów studenckich w Europie Zachodniej i USA doprowadził do upadku wartości, który trwa do dziś. Cały szereg wydarzeń i zjawisk łączy się ze sobą, tworząc rzekomo spójną panoramę zachodniej dekadencji: należą do nich indywidualizm, hedonizm, nihilizm, permisywizm seksualny, pornografia, gloryfikacja przemocy, niszczenie tradycyjnej rodziny, narkomania, ale także ogólna komercjalizacja życia. Dzięki ukształtowaniu pokoleniowemu, politycznym tradycjom ideologicznym, takim jak feminizm, a jednocześnie dzięki aktorom, którzy rozpoczęli przysłowiowy marsz przez instytucje, lata sześćdziesiąte stanowią podstawę dzisiejszych struktur kulturowo-politycznych i rzekomo dominujących koncepcji moralnych. Efektem tego jest rozprzestrzenianie się rzekomej „ideologii LGBT" czy wręcz „tęczowej cywilizacji" (Roszkowski, 2019, s. 510).

Roszkowski wpisuje się tym samym w krążące na arenie międzynarodowej narracje neoprawicowe, takie jak te, które ostatnio w Niemczech rozpropagował Karlheinz

Weißmann w swojej książce *Kulturbruch ‘68* [Przełom kulturowy ‘68], która często łączona jest z w istocie antysemicką narracją spiskową „kulturowego marksizmu” (Hermansson i in., 2020, ss. 46–47; Weißmann, 2017). Lata sześćdziesiąte na Zachodzie jako punkt wyjścia do społecznej zapaści generalnie zyskały sobie ostatnio w Polsce status popularnego toposu publicystycznego (np. Rozwadowski, 2018). Drugim ważnym aspektem głębokiego upadku Zachodu, według Roszkowskiego, jest rzekome zagrożenie imigracją określaną jako muzułmańska. Zdaniem Roszkowskiego ma to bezpośredni związek z pozornymi oznakami zapaści jako skutku przemian lat sześćdziesiątych. Zagrożenie ze strony islamu jest więc wynikiem ponoć zdeformowanej idei tolerancji w liberalnych społeczeństwach Zachodu, utraty zachodniej tożsamości, a także stanowi konsekwencję utraconej tradycji rodzinnej, objawiającej się w postaci spadku liczby ludności, który z kolei ma powodować imigrację. Ale Roszkowski sięga również wprost do popularnej antysemickiej teorii spiskowej o planie imigracyjnym autorstwa George’a Sorosa. Skrajnie prawicowa narracja Renauda Camusa o „wielkiej wymianie”, wzmiankowana wyżej, również znajduje swoje miejsce w tym narracyjnym patchworku (Roszkowski, 2019, s. 541). Obraz islamu w ujęciu Roszkowskiego opiera się na esencjalistycznym, rasistowskim poglądzie, w myśl którego kultury muzułmańskie historycznie jawią się jako agresywne i nakierowane na stałą ekspansję i podporządkowywanie sobie innych. Próba wielokulturowego współistnienia musi zatem zakończyć się niepowodzeniem. Zgodnie z tym poglądem, Zachód w swoim obecnym kształcie jest skazany na upadek.

Całościowo Roszkowski odmalowuje kalejdoskopowy, szokujący obraz Zachodu z nieustannie przearanżowanymi, zdekontekstualizowanymi motywami, co znajduje swój stylistyczny wyraz na przykład w zestawieniu dziwacznie brzmiących nazw zespołów metalowych. Zachód, do którego z przekonaniem zalicza Polskę (Roszkowski, 2020, ss. 52–55), jednocześnie więc budzi strach i obserwowany jest z dystansu. Cywilizacyjna idea Roszkowskiego, zakorzeniona w katolickim chrześcijaństwie, to przede wszystkim porządek, u podstaw skazany na nierówność i oparty na wykluczeniu. Nierówność pod względem płci i orientacji seksualnej jest tu przedstawiana jako naturalna czy boska norma, której należy bronić przed upadkiem. Muzułmanie z kolei są napiętnowani jako ci agresywni „Inni”.

Książki Roszkowskiego są reprezentatywne dla całej serii nowych publikacji o podobnej orientacji, które pojawiły się w ostatnich latach w Polsce (np. Bartoszewicz, 2018; Lisicki, 2015). Cywilizacjonizm jawi się w nich jako amalgamat koncepcji czerpanych z różnych źródeł ideologicznych, zamiennie wykorzystywanych do różnych zagadnień, sugerujących jednakże spójne ramy. Powstaje pytanie, w jakiej formie pojęcia te są urzeczywistniane w dyskursie prawicowym i jak są powiązane z kwestią narodu.

„Między wieczną przeszłością a wieczną przyszłością" – historia i cywilizacja

„Pamiętajmy jednak, że to właśnie rozkład rodziny i spadek dzietności przyczynił się do całkowitego upadku Cesarstwa Rzymskiego" (Roszkowski, 2019, s. 504). W ten sposób Roszkowski akcentuje swoje ostrzeżenia przed rozpadem tradycyjnej rodziny we współczesnej cywilizacji zachodniej. Imperium rzymskie to klasyczny model dla prawicowych scenariuszy katastrofy. Tworzenie analogii historycznych jako form interpretacji współczesności i legitymizacji działań jest podstawowym elementem polityki historycznej (Lipiński, 2019). Dla prawicowej semantyki tożsamościowej charakterystyczne jest ponadto przede wszystkim instrumentalne odnoszenie się do historii i wolna od sprzeczności „monistyczna fikcja przeszłości" (Salzborn, 2011, s. 21), połączona z wizją ciągłości historii (Salzborn, 2011, ss. 20–23; Valencia-García, 2020, ss. 7–9). Tym bardziej dotyczy to cywilizacyjnych narracji o upadku. Wręcz nadmierne przywoływanie przeszłości odbywa się tu poprzez dehistoryzujące, ponadczasowe podejście do historii, które ostatecznie pozostaje uwikłane w mit, co pokazuje Volker Weiß, mówiąc o niemieckiej koncepcji „Abendlandu" (Weiß, 2017, s. 180). Historyczne odniesienia służą tu przedstawieniu uniwersalnej, manichejskiej walki dobra ze złem.

Rekonkwista jako antymuzułmański mit prawicy, wykraczający także poza Hiszpanię, została już wspomniana. Przedstawiciel niemieckiego Ruchu Identytarnego Daniel Fiss wyjaśnia: „Termin rekonkwista (w języku niemieckim 'odzyskanie') karmi się historyczną analogią, która stawia nas – jako patriotyczną młodzież – w ciągu sukcesji linii przodków, która powróci i będzie musiała po raz kolejny zadecydować o losach Europy" (cyt. za: Henßler, 2019). Pod względem tożsamościowym historia rekonkwisty, która w rzeczywistości jest skomplikowana i obejmuje kilka stuleci, zostaje umocowana w konkretnym momencie historycznym i zobrazowana w szczególności poprzez heroizujące odwołanie się do bitwy pod Tours i Poitiers w 732 roku oraz bohaterską postać wodza Franków, Karola Młota (Henßler, 2019).

W repertuarze mitów historycznych wykorzystywanych przez prawicę niemiecką i zachodnioeuropejską do opowieści o ponadczasowej walce w obronie cywilizacji europejskiej oprócz rekonkwisty znajdują się starożytna bitwa pod Termopilami i wczesnonowożytna obrona przed wojskami osmańskimi (Henßler, 2019; Korsch, 2020, ss. 78–79). Szczególnie istotnym wydarzeniem historycznym z tego punktu widzenia jest bitwa z wojskami tureckimi pod Wiedniem w 1683 roku. Austriacki Ruch Identytarny regularnie upamiętnia rocznicę bitwy we wrześniu. Podczas obchodów w 2017 roku lider organizacji, Martin Sellner, nakreślił linię kontynuacji między obecnymi czasami a tamtą wojną:

> Każdy z nas ma tysiąc lat. I kiedy stoimy tu dzisiaj, na tym historycznym miejscu, na tej ziemi, na której walczyli nasi przodkowie, stoimy na przecięciu, pomiędzy wieczną przeszłością i wieczną przyszłością naszej tożsamości i naszej tradycji (cyt. za: Henßler, 2019).

Obecny honorowy przewodniczący AfD, Alexander Gauland, również konstruuje ciągłość „my", które trwa od XVII wieku do współczesności: „Wraz ze zwycięstwem nad Turkami pod Wiedniem w 1683 roku uzyskaliśmy wyraźny podział między Abendlandem a osmańsko-muzułmańskimi terytoriami okupowanymi" (cyt. za: Weiß, 2017, s. 157).

Również w Polsce bitwa z 1683 roku ma szczególne znaczenie historyczno-polityczne. W końcu to polska husaria pod wodzą króla Jana Sobieskiego odparła osmański najazd pod Wiedniem. Wydarzenie to jest więc istotną częścią mitu przedmurza chrześcijaństwa (*Antemurale Christianitatis*), czyli idei narodu polskiego jako obrońcy chrześcijaństwa przed zewnętrznymi zagrożeniami (Srodecki, 2015; Tazbir, 1987). Polski mit narodowy spotyka się tu z narracjami cywilizacyjnymi rozpowszechnionymi w całej Europie. W konsekwencji analogia z odwołaniem do roku 1683 była szczególnie popularna także w kontekście antymuzułmańskich debat wokół odmowy przyjęcia przez Polskę uchodźców w 2015 roku (Jaskułowski, 2019, s. 47; Napiórkowski, 2017, ss. 12–14). O ile niemiecka i austriacka koncepcja „Abendlandu" jest zasilana przede wszystkim odniesieniami przednowoczesnymi, o tyle w przypadku polskim mamy do czynienia z wydarzeniem bardziej aktualnym – Bitwą Warszawską z 1920 roku, kiedy to wojska polskie odparły natarcie sowieckie – któremu cywilizacyjno-egzystencjalny sens przypisuje się nie tylko w prawicowym obozie politycznym. O znaczeniu bitwy sekretarz stanu PiS w Ministerstwie Kultury, Jarosław Sellin, mówił w 2019 roku: „To było uratowanie cywilizacji zachodu przed totalnym barbarzyństwem. To był wielki triumf całego narodu" (*Wiceminister ujawnia, kiedy i gdzie stanie łuk triumfalny Bitwy Warszawskiej*, 2019). W dyskursie nacjonalistycznym popularne jest mocno dyskusyjne historycznie założenie, że Polska jako ostatnia bariera kontynentu europejskiego mogła zapobiec dalszej ekspansji sowieckiej na Zachód (Stübner, 2020, s. 929). Formuła „cywilizacji łacińskiej" Feliksa Konecznego jest wykorzystywana również w kontekście bitwy 1920 roku, na przykład wielokrotnie wysuwana była przez prezesa IPN Jarosława Szarka (Krzykowska, 2020; Leszczyński, 2017). W retoryce politycznej po 1989 roku antykomunizm, niemal nierozerwalnie związany z kształtowaniem się polskiej tożsamości narodowej, przejawia się w upamiętnianiu bitwy 1920 roku, przynoszącym także przeciwstawianie jej antycywilizacyjnego, niszczącego kulturę, ateistycznego „Innego". Wyobrażenie to znajduje swój wyraz w historycznej propagandzie wojennej i jej odczłowieczających obrazach barbarzyńskich hord ze Wschodu, które w charakterze pamiątek przeważnie bezkrytycznie powielane są na dzisiejszy użytek (Stübner, 2020, ss. 935–940).

Obraz Polski jako zbawcy i bastionu Zachodu wiąże się z ponadczasową zasadą antagonistycznej narracji narodowej, sformułowanej jako ciąg wojen obronnych. Zgodnie z tą koncepcją bitwa 1920 roku jest powtórzeniem bitwy z 1683 roku. Jednocześnie sekwencja analogii między rokiem 1683 i 1920 jest kontynuowana aż do chwili obecnej. Krakowski arcybiskup Marek Jędraszewski, wsławiony antykomunistyczno-homofobicznym komentarzem o „tęczowej zarazie" zastępującej w dzisiejszych czasach „czerwoną zarazę", w innym kazaniu nawiązał do wojny polsko-bolszewickiej (Chrzczonowicz,

2019). Według niego, już w 1920 roku istniało zagrożenie nie tylko militarne, ale i duchowe, a dziś znów stajemy wobec zagrożenia, które chce zawładnąć sumieniami, sercami i umysłami, mianowicie wobec ideologii ateistycznej. Setna rocznica Bitwy Warszawskiej latem 2020 roku zbiegła się z ostrą homofobiczną kampanią oszczerstw ze strony Kościoła, rządu i mediów, która często była wykorzystywana jako okazja do zestawienia ze sobą scenariuszy rzekomego zagrożenia cywilizacyjnego. „Sto lat temu lewaccy barbarzyńcy do Warszawy nie weszli. Dzisiaj już w niej są" – czytamy w artykule *Bitwa Warszawska wciąż trwa. Dwie ideologie, które nie znoszą sprzeciwu, próbują zniszczyć naszą cywilizację* na prorządowym portalu *wPolityce.pl* (Pawlicki, 2020).

„Na froncie sporów cywilizacyjnych" – naród i cywilizacja

Już historyczne analogie dyskursów prawicowych wskazują, jak ściśle określona rola narodu związana jest z makropojęciem *high-order identity category* (kategorią tożsamościową wysokiego rzędu), jaką jest cywilizacja. Dla niemieckiego nacjonalizmu pojęcie cywilizacji zawsze stanowiło funkcjonalną ramę. W związku z tym nie tylko los narodu niemieckiego jest nierozerwalnie związany z losem „Abendlandu", ale również Niemcom przypisuje się w tych ramach rolę dominującą – historycznie zapożyczoną z idei Rzeszy niemieckiej (Korsch, 2020, ss. 43–46). Również dzisiaj dochodzi do przestrzennego i ideologicznego rozszerzenia niemieckiego nacjonalizmu poprzez ideę szczególnej historycznej pozycji Niemiec w Europie. Z perspektywy AfD na przykład odejście od rzekomo przesadnego skupiania się na pamięci o zbrodniach narodowego socjalizmu, określanego w obozie prawicowym jako „kult winy", ma otworzyć drogę do spojrzenia na wybitne znaczenie narodu niemieckiego dla Europy zarówno w przeszłości, jak i współcześnie (Audretsch, 2020, ss. 31–36). Również ze względu na wielkość terytorialną i centralne położenie geograficzne Niemiec w kręgach skrajnie prawicowych regularnie przypisuje się Niemcom rolę przewodniego narodu. Szczególnie w kontekście imigracji i rzekomego zagrożenia islamizacją niemiecka polityka pod rządami Angeli Merkel obwiniana jest o nieudolność w „ochronie" granic państwowych i kontynentalnych (Behrens i in., 2020, ss. 2–3). W związku z tym jedno z haseł AfD w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2019 roku brzmiało: „Aby Europa nie stała się Eurabią" (Audretsch, 2020, s. 31).

W Polsce jeszcze wyraźniej wystąpiło połączenie nacjonalizmu i spraw wewnętrznych z motywem nadrzędnej walki cywilizacyjnej. Prawicowa mobilizacja do konkretnych sporów politycznych na poziomie narodowym, w ostatnim czasie coraz częściej odbywa się poprzez osadzenie ich w kategoriach cywilizacyjnych. Kiedy w październiku 2020 roku polski Trybunał Konstytucyjny wydał orzeczenie, które oznaczało niemal całkowity zakaz aborcji, w rezultacie nastąpiły tygodnie masowych protestów feministycz-

nych w całym kraju, skierowanych głównie przeciwko wielkim wpływom Kościoła katolickiego. W obozie prawicowym protesty te zostały natychmiast przedstawione jako atak na podstawy narodu, kultury i cywilizacji chrześcijańskiej. Minister edukacji Przemysław Czarnek mówił o ataku na „nasze" wartości, o satanistycznych symbolach i barbarzyństwie (Kiełczykowska, 2020).

Wydawało się, że nadszedł moment ostatecznej walki cywilizacyjnej. W kilku miastach doszło do gwałtownych ataków skrajnie prawicowych chuliganów na demonstracje protestacyjne. Jedna z czołowych postaci pozaparlamentarnej skrajnej prawicy, Robert Bąkiewicz, powołał do życia Straż Narodową do obrony kościołów, deklarując:

> Jesteśmy w trakcie rewolucji lewackiej, rewolucji neobolszewickiej, którą znamy już z krajów zachodnich, z Ameryki Południowej. [...] Nie chcemy, żeby te środowiska, które są środowiskami antycywilizacyjnymi, atakowały tutaj nas, Polaków i katolików. Dlatego powołujemy pewien rodzaj samoobrony katolickiej, cywilizacyjnej (*Powstanie Straż Narodowa*, 2020).

W 2020 roku warszawski Marsz Niepodległości, tradycyjnie organizowany przez skrajnie prawicowe ugrupowania 11 listopada, zbiegł się w czasie z nasileniem protestów feministycznych i odbył się pod hasłem „Nasza cywilizacja. Nasze zasady". Bąkiewicz tłumaczył to hasło na antenie prawicowo-katolickiej telewizji TV Trwam:

> To hasło wpisuje się w wojnę kulturową, która w tej chwili toczy się w Europie, ale również w Polsce. [...] Naszą cywilizacją, Polaków, polską cywilizacją jest cywilizacja łacińska, nawiązująca do greckiej filozofii, prawa rzymskiego i do moralności katolickiej. To jest nasza cywilizacja, w której zostaliśmy ukształtowani jako naród, jako wspólnota. Jeśli nasza cywilizacja, to żądamy też naszych zasad.

Według Bąkiewicza, protest feministyczny był prowadzony przez ludzi wrogich „naszej" kulturze (*Radio Maryja*, 2020). Bąkiewicz, wyraźnie sięgając po konkretne fragmenty *Cywilizacji łacińskiej* Feliksa Konecznego, umieszcza w ten sposób postulowane zagrożenie dla narodu w szerszym kontekście i ostatecznie przedstawia wydarzenia w Polsce jako część europejskiego, a nawet światowego konfliktu. Jednocześnie całe grupy, które nie chcą poddać się dyktatowi chrześcijańskiej patriarchalnej kultury dominującej i bronią prawa do cielesnego samostanowienia, w tym przypadku protestujące feministki, zostają naznaczone jako obce cywilizacyjnie i tym samym wykluczone ze wspólnoty narodowej. Doradca rządu i znawca twórczości Konecznego P. Skrzydlewski stwierdził również: „Protestujący nie są Polakami" (cyt. za: Leszczyński, 2020).

Ograniczanie praw i walka z emancypacyjnymi aspiracjami są przedstawiane jako akt obrony. Szerszym kontekstem tych aktów agresji i moralno-politycznego backlashu, zakamuflowanych jako obronna konieczność, jest głęboki trend liberalizacyjny i sekularyzacyjny w polskim społeczeństwie ostatnich lat. Wyraża się to w większościowej aprobacie dla liberalizacji prawa aborcyjnego, rosnącej akceptacji dla nieheteronormatywnych form związków oraz coraz bardziej krytycznym stosunku do religii i Kościoła katolickiego w młodym pokoleniu (Chrzczonowicz, 2020; Graff, 2020; Pacewicz, 2019). Emancypa-

Baner na skrajnie prawicowym Marszu Niepodległości w Warszawie 11 listopada 2020 roku

cyjne ambicje wkraczają do sfery publicznej w postaci protestów feministycznych lub parad LGBT-Pride w różnych miastach całego kraju wyraźniej i liczniej niż kiedykolwiek wcześniej. W prawicowej propagandzie ta tendencja i obawa przed utratą hegemonii przez porządek patriarchalno-klerykalny w dłuższej perspektywie są z kolei przedstawiane zarówno jako konsekwencja wpływów Zachodu, jak i symptom upadku cywilizacji zachodniej w ogóle.

Stosunek narodu polskiego do Zachodu w prawicowym światopoglądzie wykazuje dwoisty charakter. Z jednej strony istnieje obawa przed importem zachodnich idei, a z drugiej – ostrzega się przed upadkiem cywilizacji zachodniej, której częścią jest naród polski. Zgodnie z tradycyjną ideą mesjanistyczną Polska jest przy tym postrzegana jako obrońca cywilizacji chrześcijańskiej. Metafora przedmurza, kultywowana przede wszystkim poprzez historyczne odniesienia do roku 1683 i 1920, oznacza dziś w mniejszym stopniu zaporę przed wrogiem nadchodzącym z zewnątrz, lecz jest skierowana przede wszystkim przeciwko wrogowi wewnętrznemu – w postaci upadku moralnego, duchowego lub rzekomo celowo propagowanej ideologii. Dzieje się tak również wtedy, gdy idea przedmurza jest przywoływana w kontekście retoryki antymuzułmańskiej i jako uzasadnienie odmowy przyjęcia uchodźców. W tym kontekście głównym celem jest

przeciwstawienie moralnej niezłomności Polski rzekomo wyniszczającemu pojęciu tolerancji i zniewieściałej koncepcji męskości na Zachodzie (Jaskułowski, 2019, ss. 47, 97). Polska jest postrzegana jako ostatni „bastion Europy" – tak brzmiało hasło Marszu Niepodległości w Warszawie w 2016 roku – gdzie chrześcijański porządek Zachodu wciąż wydaje się w dużej mierze zachowany. To właśnie tam rozegra się ostateczna bitwa o istnienie Zachodu. „Polska na froncie sporów cywilizacyjnych" to tytuł cyklu wydarzeń organizowanych przez państwowy IPN, które rozpoczęły się w 2019 roku (*Dyskusja online „Współczesne oblicza totalitaryzmów" z cyklu „Polska na froncie sporów cywilizacyjnych"*, 2020).

Reakcyjna międzynarodówka?

„Pojedynczo zostaniemy zniszczeni przez falę ideologii". Związany z PiS historyk Andrzej Nowak w wywiadzie radiowym wyjaśnił, że tylko razem z innymi ruchami europejskimi możliwa będzie „kulturowa rekonkwista" przeciwko niszczeniu tradycji kulturowych Europy. Podczas gdy w debatach politycznych na poziomie narodowym pojęcie cywilizacji stanowi głównie retoryczny konstrukt na użytek zewnętrzny, istnieje również rzeczywista wymiana transgraniczna. Konkretni aktorzy przekazują ideę cywilizacji jako wspólnej sprawy sił prawicowych w różnych krajach.

W przypadku Niemiec i Polski demonstracyjne, ponadgraniczne inscenizacje przedstawicieli skrajnie prawicowej sceny politycznej w przestrzeni publicznej odbywają się z powodów historycznych wciąż raczej sporadycznie. Tutaj jednak paradygmat cywilizacyjny pozwala na zaistnienie łączącego ideologicznego miejsca spotkań, niezależnie od tradycyjnych nacjonalistycznych awersji. W lutym 2016 roku ówczesna przedstawicielka PEGID-y Tatjana Festerling mogła na wiecu w Warszawie poskarżyć się na rzekome strefy szariatu, społeczeństwa równoległe, a także na poligamię w Niemczech i wezwać do zjednoczenia prawdziwych Europejczyków przeciwko „muzułmańskiej inwazji" – tak „jak podczas bitwy pod Wiedniem w 1683 roku" (*Nigdy Wiecej*, 2016). Z kolei lider polskiego skrajnie prawicowego Ruchu Narodowego, Robert Winnicki, wystąpił gościnnie na wiecu PEGID-y w Dreźnie (Ferfecki, 2016).

Wymiana międzynarodowa jest kultywowana pomimo odrzucenia Unii Europejskiej jako takiej, zwłaszcza w ramach systemu partyjnego w Parlamencie Europejskim, choć próby stworzenia trwałej, wspólnej siły politycznej skrajnej prawicy na tym polu nie przyniosły jak dotąd większego sukcesu (Stewart, 2020, s. 5). Podobnie plany amerykańskiego skrajnie prawicowego stratega, Steve'a Bannona, dotyczące sojuszu europejskiej prawicy dotychczas nie zostały zrealizowane (Haynes, 2019, s. 194; Hosenball, 2020). Mimo wszystkich odwołań do wyższej prawicowej idei Europy czy cywilizacji zachodniej na pierwszy plan wysuwa się ostatecznie najczęściej naród, co wyraża się w haśle „Eu-

ropa ojczyzn" (Behrens i in., 2020, ss. 1–7). Idee internacjonalistyczne Nowej Prawicy charakteryzują się właśnie partykularyzmem, u którego podstaw zawsze leży volkistowski nacjonalizm pomimo wszelkich rozważań paneuropejskich czy panzachodnich (Orellana & Michelsen, 2019, s. 762). Niedawno próbę stworzenia wspólnego projektu prawicowej współpracy europejskiej podjęli w kwietniu 2021 roku polski premier Mateusz Morawiecki, węgierski przywódca Viktor Orbán i sekretarz włoskiej partii Lega (Liga Północna) Matteo Salvini. Zapowiedzi sugerują powstanie ponadnarodowego projektu cywilizacyjnego. Postulowano „odrodzenie w całej Europie" (Orbán), obronę przed imigracją, ochronę rodziny i chrześcijaństwa przed „innymi kulturami, które spoza Europy, ale i z wewnątrz Europy, próbują je atakować" (Morawiecki) (*Promujemy solidarność*, 2021). Jednak poza wspólnym konsensusem co do wartości nie ma konkretnego, wspólnego pomysłu na organizację państwowo-polityczną w miejsce Unii Europejskiej. Wciąż utrzymują się różnice geopolityczno-strategiczne między antyrosyjskim rządem PiS a sympatyzującą z Władimirem Putinem Ligą Północną (Fischer, 2021).

Przede wszystkim ponadgraniczną wymianę idei radykalnie prawicowych można zaobserwować w sferze publicystyczno-akademickiej. Jak już wykazano, transfer ideologii odbywa się na poziomie tekstowym, od odniesień do dzieł po ich tłumaczenia. Ale konferencje i wykłady mogą również przyczynić się do popularyzacji, legitymizacji i normalizacji idei poza wąskim, politycznie wpływowym kręgiem adresatów. Tutaj akademicki habitus i format są częścią praktyki performatywnej. Przykładem może być konferencja zorganizowana w październiku 2020 roku na Stadionie Narodowym w Warszawie przez unijną frakcję partyjną Europejscy Konserwatyści i Reformatorzy (EKR) pt. „Zderzenie kulturowe w UE. Czy Polska ma szansę?", w którym wzięli udział liczni polscy przedstawiciele świata nauki i polityki, w tym W. Roszkowski i M. Chodakiewicz, a także goście zagraniczni z Chorwacji i Hiszpanii[30].

Doskonałym przykładem aktywnego transgranicznego przekaziciela paradygmatu cywilizacyjnego jest belgijski historyk starożytności David Engels. Engels jest współzałożycielem Oswald Spengler Society (OSS, Towarzystwa Oswalda Spenglera), które promuje badania związane z tym międzywojennym ideologiem i organizuje sieci kontaktów osobistych wokół idei zagrożonego porządku europejskiego[31]. Sam Engels w swoich interpretacjach teraźniejszości odwołuje się bezpośrednio do Spenglerowskiej koncepcji cywilizacji i upadku. Dla niego Europa Zachodnia (*abendländisches Europa*) jest już prawie stracona, zniszczona przez „masową imigrację", „islamizację", materializm, indywidualizację, hedonizm i rozpad tradycyjnej rodziny. Jedyną nadzieją i wizją jest Engel-

30 Partnerami medialnymi była duża liczba wydawnictw prawicowych i prawicowo-katolickich oraz telewizja polska. Uczestniczyli w nim przedstawiciele o profilu akademickim, reprezentanci Kościoła i mediów, obozu rządowego, skrajnej prawicy (Konfederacja), ale także opozycji i nominalnej lewicy (*Zderzenie kulturowe w UE*, b.d.).

31 Skarbnikiem Towarzystwa Oswalda Spenglera jest Max Otte, który jest również członkiem Unii Werte, skrajnie prawicowego ugrupowania w ramach Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU), wyróżniającego się otwartym stanowiskiem wobec AfD; w 2018 roku OSS przyznało „Nagrodę Spenglera" francuskiemu pisarzowi Michelowi Houellebecqowi.

sowska idea „hesperalizmu", czyli odnowy porządku europejskiego i „zbiorowego powrotu do chrześcijaństwa" (Engels, 2019a). Engels wielokrotnie przedstawiał swoje apokaliptyczne scenariusze na imprezach grupy parlamentarnej AfD, publikuje w prawicowo -ekstremistycznych czasopismach i utrzymuje kontakty w skrajnie prawicowych kręgach w Niemczech. Równocześnie Engels wielokrotnie pojawiał się w konserwatywnych organizacjach i mediach głównego nurtu[32].

Engels postrzega współpracę transgraniczną jako nieuniknioną na tle sytuacji globalnej, w której rozbity „Abendland" byłby w przeciwnym razie bezradnie zdany na łaskę globalnej konkurencji i „niebezpieczeństw ze Wschodu, Zachodu i Południa" (Engels, 2019a). W antologii *Renovatio Europae* Engels zebrał wypowiedzi z różnych krajów europejskich – w tym członka rady programowej partii PiS, Zdzisława Krasnodębskiego, a także Birgit Kelle, antyfeministki blisko związanej ze środowiskiem dziennikarskim niemieckiej Nowej Prawicy – pod wspólnym hasłem chrześcijańsko-konserwatywnej, zdecydowanie antyuniwersalistycznej przebudowy Europy[33]. Od 2018 roku Engels jest profesorem w Instytucie Zachodnim w Poznaniu i wielokrotnie wypowiadał się w polskiej telewizji państwowej TVP, a także w innych prawicowych polskich mediach. Podczas tych wystąpień nie tylko spełnia on rolę naukowego eksperta i przewodnika, wyjaśniającego rzekomo autentyczne stosunki panujące na Zachodzie, lecz również stanowi żywy przykład zachodniego Europejczyka, który rzekomo tylko w Europie Środkowo-Wschodniej odnalazł „normalne życie". Życie, które nie stawiałoby jego i jego rodziny – tak jak na Zachodzie – przed wyborem między „zislamizowanymi, biednymi i niebezpiecznymi śródmieściami a dobrze chronionymi, otoczonymi murami społecznościami wiejskimi" (*Prof. David Engels. Twierdza polska*, 2020).

Zdecydowanie chrześcijański fundament ideologiczny Engelsa w polskim dyskursie prawicowym trafia niewątpliwie na podatny grunt. Jednak to właśnie aspekt religijny budzi jedną z największych wątpliwości w odniesieniu do międzynarodowego projektu prawicowego. Pomimo rzekomo fundamentalnego motywu kultury i tradycji chrześcijańskiej zagrożonej islamizacją, głębsze, jednolite i pozbawione sprzeczności myślenie ideologiczne w tym względzie przejawia się tylko w ograniczonym zakresie. Już sam historycznie ugruntowany podział wyznaniowy uniemożliwia w Niemczech monolityczno-religijną identyfikację narodową, porównywalną z katolicką Polską. Zdecydowana większość uczestników PEGID-y w Dreźnie jest po prostu bezwyznaniowa (Weiß, 2017, s. 181). Według Volkera Weißa pojmowanie „Abendlandu" w PEGID-zie jest prawie całkowicie oderwane od jej chrześcijańskiego znaczenia. Czołowy polityk AfD A. Gauland deklaruje się jako niewierzący. Jest on „być może czymś w rodzaju kulturowego chrześcijanina" (*Gauland: „Ich bin vielleicht so etwas wie ein Kulturchrist"*, 2016). Wspomniano

32 Wyniki obszernych badań nad działalnością Davida Engelsa można znaleźć na antyfaszystowskim blogu „Dokumentowanie przeciwko Prawicy" (Dokumentieren gegen Rechts, 2020).

33 Według Engelsa jedną z lekcji „kryzysu migracyjnego" jest to, że nie można polegać na czysto humanistycznych i uniwersalistycznych wartościach dla wspólnej ponadnarodowej tożsamości (Engels, 2019b, s. 16); na temat fundamentalnego antyuniwersalizmu neoprawicowego internacjonalizmu: Orellana & Michelsen, 2019, s. 762.

już o antymuzułmańskiej, zsekularyzowanej interpretacji Zachodu Thilo Sarrazina. Prawicowi ekstremiści w innych krajach Europy Zachodniej, np. z otoczenia Geerta Wildersa w Holandii czy wokół Marine Le Pen we Francji, jeszcze bardziej ofensywnie niż w dyskursie niemieckojęzycznym wykorzystują tradycję zachodniego oświecenia przeciwko rzekomemu zagrożeniu islamizacją i skupiają się na obronie wartości liberalnych, takich jak równość płci, prawa reprodukcyjne, prawa do samostanowienia cielesnego i seksualnego (Brubaker, 2017, s. 1198; Haynes, 2019, ss. 104–105; Roy, 2019, ss. 107–111). Na tym tle Rogers Brubaker proponuje formułę świeckiego, cywilizacjonistycznego, „identytarnego chrystianizmu" (Brubaker, 2017, s. 1199). Zgodnie z nią chrześcijaństwo jest rozumiane nie jako religia, „but as a civilization, as coextensive with 'the West', or with what used to be called 'Christendom'" (Brubaker, 2017, s. 1200). Chrześcijaństwo funkcjonuje tu jako wyznacznik tożsamości kulturowej, a nie jako znak praktyki religijnej czy wiary.

Takie podejście uwolnione od wewnętrznego impulsu religijnego budzi oczywiście wątpliwości katolickiej prawicy w Polsce. W swojej „Księdze upadku" Wojciech Roszkowski wyraża sceptycyzm wobec prawicowych partii na Zachodzie, które według niego już teraz same wydają się zbyt uwikłane w tendencje liberalizacyjne, tolerują czołowych polityków homoseksualnych i rzekomo nie stawiłyby żadnego oporu w kwestii praw reprodukcyjnych (Roszkowski, 2019, s. 398): „Zaraza aborcji do tego stopnia opanowała społeczeństwa Zachodu, że nawet partie określane mianem «skrajnej» prawicy nie próbują zmienić ustawodawstwa dopuszczającego aborcję na życzenie" (Roszkowski, 2019, s. 332). W przypadku karykatur z francuskiego magazynu „Charlie Hebdo" Roszkowski ponownie staje po stronie tych, którzy konsekwentnie bronią religii, w przeciwieństwie do większości zachodnich głosów prawicowych (Roszkowski, 2019, s. 290).

Jednak międzynarodowa prawica nie musi być całkowicie stracona dla chrześcijańskiej Europy w rozumieniu Roszkowskiego. W istocie forma wyrazu i obecność świeckiego „chrystianizmu" różni się znacznie w poszczególnych krajach Europy Zachodniej, nawet w obrębie formacji prawicowych (Roy, 2019, s. 110). Dla większości niemieckiej prawicy anty-modernizm i anty-liberalizm pozostają ideologicznie kluczowe. Od początku w AfD istniał silny nurt wewnątrzpartyjny o orientacji fundamentalistycznie chrześcijańskiej, reprezentowany przez Beatrix von Storch jako przewodniczącą sieci Koalicji Obywatelskiej, która opowiada się za zachowaniem tradycyjnej rodziny i sprzeciwia się równouprawnieniu homoseksualistów oraz edukacji seksualnej (Weiß, 2017, ss. 83–84). W odniesieniu do debaty w niemieckim Bundestagu na temat eutanazji von Storch wyraźnie przywołała figurę „kultury śmierci", aby oświadczyć, że eutanazja byłaby sprzeczna z „chrześcijańską kulturą zachodnią (*abendländisch*)" (*Deutscher Bundestag*, 2021). We Francji ruch La Manif pour tous był w stanie zorganizować masowe demonstracje przeciwko małżeństwom osób tej samej płci już w 2013 roku, co z kolei zainspirowało protesty w Niemczech przeciwko różnorodności seksualnej w programie edukacji szkolnej (Roy, 2019, s. 3; Sanders i in., 2018, ss. 29–30). W walce z domniemaną „ideologią gen-

der” od dłuższego czasu można zaobserwować wiele ponadnarodowych podobieństw i analogicznych aspektów (Kováts & Põim, 2015).

Ogólnie rzecz biorąc, ponadnarodowa formacja prawicowa o większej spoistości i pogłębionej organizacji funkcjonuje głównie w ramach fundamentalistycznych dążeń chrześcijańskich. Jako część sieci działającej na skalę międzynarodową, uczestniczące w niej organizacje wywierają silny wpływ na krajowe środowiska prawicowo-konserwatywne w całej Europie i często są ściśle powiązane z innymi siłami skrajnej prawicy (Sanders i in., 2018, ss. 132–141). Założyciel ultrakatolickiej brazylijskiej organizacji „Tradycja, Rodzina, Własność” (TFP), działającej na świecie jako obrońca „cywilizacji chrześcijańskiej” i mającej odgałęzienia i organizacje partnerskie w różnych krajach europejskich, w tym pośrednio powiązanej z wpływową polską Fundacją Ordo Iuris, Plinio Corrêa de Oliveira, już w swojej programowej broszurze z 1959 roku zawarł motto[34]: „Jeśli rewolucja jest nieporządkiem, to kontrrewolucja jest przywróceniem porządku. A przez porządek rozumiemy pokój Chrystusa w Królestwie Chrystusa, to znaczy cywilizację chrześcijańską, surową i hierarchiczną, zasadniczo sakralną, antyegalitarną i antyliberalną (de Oliveira, 2002, s. 52)”.

Podsumowanie – „ekscytujące czasy”

Podczas międzynarodowego meczu piłkarskiego w marcu 2021 roku piłkarze reprezentacji Anglii uklękli przed rozpoczęciem meczu na znak solidarności z ruchem Black Lives Matter. Ich rywale z Polski odmówili wykonania tego gestu. Scena ta spowodowała gorącą dyskusję w mediach społecznościowych. Hiszpański eurodeputowany Hermann Tertsch ze skrajnie prawicowej partii Vox skomentował na Twitterze: „To jest historyczny obraz. Wojna kulturowa. Wojna cywilizacji. Wielokulturowa Anglia. Narodowa Polska. Anglia na kolanach. Polska stoi wyprostowana”. Wielu polskich użytkowników poczuło dumę w obliczu takiego wyróżnienia, czując się częścią niezłomnego narodu w tzw. zderzeniu cywilizacji (*Hiszpanie zachwyceni postawą Polaków*, 2021).

Zachodnie pojęcie cywilizacji funkcjonuje, przynajmniej powierzchownie, jako wspólny ponadnarodowy paradygmat prawicowy. Szczególnie w konkretnych sytuacjach narracja upadku pozwala na wyobrażenie sobie wspólnej sprawy jako wyższej wartości, która nie wymaga istnienia pozbawionych sprzeczności, głębszych ideologicznych wspólnot. Moment ponadnarodowy może spontanicznie skrystalizować się w konkretnym wydarzeniu w sferze mediów cyfrowych, jak to miało miejsce w przypadku pożaru Notre Dame, ataków terrorystycznych czy kontrowersji wokół środków przedłużających życie. Obiegowe tematy, od domniemanej *cancel culture* (kultury unieważniania) i „politycznej poprawności” po obalanie pomników w trakcie antyrasistowskich i antykolonial-

34 Wyczerpująca kwerenda do TFP w: Dauksza i in., 2020.

nych protestów w 2020 roku, są umieszczane w ramach interpretacyjnych upadku Zachodu.

O ile konkretna współpraca prawicowych aktorów sceny politycznej na razie możliwa jest tylko w ograniczonym stopniu, o tyle ponadnarodowy aspekt cywilizacjonizmu polega przede wszystkim na transferze idei, wspólnym horyzoncie postrzegania oraz wzajemnie uzupełniającej się, afirmującej wyobraźni Wschodu i Zachodu. Pojęcie cywilizacji stwarza możliwość wzmocnienia roli własnego narodu w ramach danej koncepcji oraz stanowi dyskursywne tło ideologicznej mobilizacji do wewnątrz. Impulsy transnarodowe łączą się z autochtonicznymi tradycjami ideologicznymi. Cywilizacjonizm i nacjonalizm idą w parze, gdy przywołuje się Oswalda Spenglera w krajach niemieckojęzycznych lub Feliksa Konecznego w Polsce.

Jeśli pominąć silny potencjał identyfikacyjny polskiego narodowego katolicyzmu, wzorce interpretacyjne, centralne toposy i funkcjonalność dyskursywna są podobne. Czy to „Abendland", „cywilizacja łacińska", czy „cywilizacja śmierci" – to są hasła bojowe służące do walki o oddzielenie tożsamości „własnej" od cywilizacyjnego „Innego", do konstrukcji przerażających obrazów wroga mających podwójny charakter: na zewnątrz używanych przede wszystkim przeciwko imigracji etnicznej utożsamianej z muzułmanami, do wewnątrz zwróconych przeciwko najróżniejszym przejawom społecznej liberalizacji i emancypacji. Cywilizacjonizm ma działanie emocjonalno-afektywne, wyraża lęk przed rozpadem jednorodnie wyobrażonego porządku opartego na mocnym fundamencie moralnym, rzekomo boskim lub naturalnym, a także wrogość wobec wieloznaczności, indywidualizmu, postulatów równościowych i pluralizmu społecznego.

Narracja o cywilizacyjnym upadku, charakteryzująca się szerokim, dopasowywanym do wielu odbiorców zakresem tematów, znajduje swój punkt zaczepienia szczególnie w latach sześćdziesiątych XX wieku. Właśnie w tym kontekście szczególnie wyraźny staje się komplementarny i jednocześnie ambiwalentny stosunek między percepcją Wschodu i Zachodu. Przedstawiciele prawicy na Zachodzie chcą widzieć w Europie Środkowo-Wschodniej urzeczywistnienie ostoi zagrożonego porządku. Po stronie polskiej dominuje obserwacyjny dystans wobec rzekomego zachodniego pogrążania się w dekadencji. Zachodniej dekadencji, której wkroczeniu do Polski trzeba zapobiec i wobec której Polsce przypada rola niezłomnego Chrystusa narodów jako ostatniej nadziei zachodniej cywilizacji. Rolę tę legitymizuje prawica zwłaszcza historyczną narracją. Istotna jest mityczna koncepcja historii, która przyczynia się do konstruowania tożsamości poprzez analogie i tezy o ciągłości dziejów.

W duchu metapolitycznych aspiracji hegemonicznych Nowej Prawicy, cywilizacyjne hasła bojowe wydają się narzędziem wprowadzania prawicowej ideologii do szerszej debaty publicznej i politycznej. Szczególnie w przypadku Polski można bezpośrednio prześledzić, jak motyw cywilizacyjny, pierwotnie wywodzący się z bardziej marginalnych środowisk skrajnej prawicy i prawicy katolickiej, stał się obecnie ideologicznym punktem odniesienia nawet dla najwyższych władz państwowych, łącząc środowiska prawi-

cowe od poziomu ulicy aż po szczebel ministerialny. „Nasza cywilizacja jest atakowana, czasy będą ekscytujące” – mówił do swoich zwolenników lider partii PiS, Jarosław Kaczyński, w niedawnym oświadczeniu (Łukaszewski, 2021).

Z niemieckiego przełożył Paweł Brudek

Bibliografia

Aborcja i eutanazja, czyli czym jest jest cywilizacja śmierci. (2019, sierpień 10). PolskieRadio24.pl. https://www.polskieradio24.pl/130/7518/Artykul/2353198,Aborcja-i-eutanazja-czyli-czym-jest-jest-cywilizacja-smierci

AK Fe.In. (2019). *Frauen*rechte und Frauen*hass: Antifeminismus und die Ethnisierung von Gewalt*. Verbrecher Verlag.

Audretsch, A. (2020). Deutschland: Neue alte Großmachtfantasien. W C. Gatzka & A. Audretsch (Red.), *Schleichend an die Macht: Wie die Neue Rechte Geschichte instrumentalisiert, um Deutungshoheit über unsere Zukunft zu erlangen* (ss. 31–37). Dietz-Verlag.

Bar-On, T. (2011). Transnationalism and the French Nouvelle Droite. *Patterns of Prejudice*, *45*(3), 199–223. https://doi.org/10.1080/0031322X.2011.585013

Bartoszewicz, M. G. (2017, listopad 14). Zachód i reszta? *Teologia Polityczna Co Tydzień*, *2017*(45(85)). https://teologiapolityczna.pl/monika-gabriela-bartoszewicz-zachod-i-reszta

Bartoszewicz, M. G. (2018). *Festung Europa.* Ośrodek Myśli Politycznej.

Bault, O. (2015, sierpień 20). *Piąta kolumna islamizmu*. Do Rzeczy. https://dorzeczy.pl/swiat/6975/Piata-kolumna-islamizmu.html

Behrens, K., Diehl, E., Henßler, V., Metzger, F., Sanders, E., & Schwarz, P. (2020). Europa und die Rechte. *magazine*, *2020*(7), 1–7.

Behrens, K., Henßler, V., Jentsch, U., Metzger, F., & Sanders, E. (2018). Rechte Perspektiven auf Religion. *magazine*, *2018*(2), 1–7.

Berger, D. (2019, kwiecień 15). *Viel wird nicht übrig bleiben von Notre Dame: Der Kollaps unter den Flammen steht symbolisch für Frankreich und das ganze Abendland* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/DrDavidBerger/status/1117851759387369472?s=20

Brubaker, R. (2017). Between nationalism and civilizationism: The European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*, *40*(8), 1191–1226. https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1294700

Bruns, J., & Strobl, N. (2020). Eine schrecklich nette Familie: Zum Verhältnis der Identitären und der Neuen Rechten. W F. Burschel (Red.), *Das faschistische Jahrhundert: Neurechte Diskurse zu Abendland, Identität, Europa und Neoliberalismus* (ss. 229–251). Verbrecher Verlag.

Buchanan, P. J. (2001). *The death of the West: How dying populations and immigrant invasions imperil our country and civilization.* St. Martin’s Press.

Cała, A. (2012). *Żyd – wróg odwieczny? Antysemityzm w Polsce i jego źródła*. Wydawnictwo Nisza.

Chodakiewicz, M. J. (2019). *O cywilizacji śmierci: Jak zatrzymać antykulturę totalitarnych mniejszości*. 3S Media Sp. z o.o.

Chrzczonowicz, M. (2019, sierpień 20). *Jędraszewski na homofobicznych ołtarzach: Gądecki: Jest jak Popiełuszko: Kaczyński*: *Z serca dziękuję.* OKO.press. https://oko.press/wynosza-jedraszewskiego-na-homofobiczne-oltarze/

Chrzczonowicz, M. (2020, grudzień 29). *66 proc. Polaków za prawem do aborcji: Rekordowy wynik w sondażu Ipsos dla OKO.press*. OKO.press. https://oko.press/66-proc-za-prawem-do-aborcji/

Corrêa de Oliveira, P. (2002). *Revolution and counter-revolution*. The American Society for the Defense of Tradition, Family and Property (TFP). [Oryginał opublikowano w 1959].

Czerniecki, J. (2017). Po co nam cywilizacja? *Teologia Polityczna Co Tydzień*, *2017*(45(85)). https://teologiapolityczna.pl/po-co-nam-cywilizacje-tpct-85

Dauksza, J., Gielewska, A., Szczygieł, K., Cerniauskas, S., Kranceviciute, M., Lenkauskaite, L., Diko, L., Madlenak, T., Bacic, M., Kund, O., Roonemaa, H., & Nagy, M. S. (2020, grudzień 30). *The golden lion roars from Cracow*. VSQUARE. https://vsquare.org/the-golden-lion-roars-from-cracow/

de Orellana, P., & Michelsen, N. (2019). Reactionary internationalism: The philosophy of the New Right. *Review of International Studies*, *45*(5), 1–20. https://doi.org/10.1017/S0260210519000159

Demantowsky, M. (2018). What is public history? W M. Demantowsky (Red.), *Public history and school: International perspectives* (ss. 3–40). De Gruyter Oldenbourg.

Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht. 223. Sitzung. Berlin, Mittwoch, den 21. April 2021. (2021).

Dokumentieren gegen Rechts. (2020, luty 27). Ein Thread über David Engels (Teil I). *Dokumentieren gegen Rechts*. https://bkramer.noblogs.org/ein-thread-ueber-david-engels-teil-i/

Dreher, R. (2018). *Opcja Benedykta: Jak przetrwać czas neopogaństwa*. Wydawnictwo AA.

Dyskusja online „Współczesne oblicza totalitaryzmów" z cyklu „Polska na froncie sporów cywilizacyjnych" – 30 listopada 2020. (2020, listopad 30). Instytut Pamięci Narodowej. https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/125432,Dyskusja-online-Wspolczesne-oblicza-totalitaryzmow-z-cyklu-Polska-na-froncie-spo.html

Engels, D. (2019a, czerwiec 12). *Abendland oder Europäische Union*. The European. https://www.theeuropean.de/david-engels/15947-untergang-des-abendlandes

Engels, D. (2019b). *Renovatio Europae* – hesperialistyczna przyszłość dla Europy? W D. Engels (Red.), Renovatio Europae*: O hesperialistyczną reformę Europy* (ss. 15–23). Instytut Zachodni.

Europawahlprogramm: Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 9. Europäischen Parlament 2019. (b.d.). Alternative für Deutschland. https://www.afd.de/europawahlprogramm/

Faber, R. (1979). *Abendland: Ein „politischer Kampfbegriff"*. Gerstenberg Verlag.

Ferfecki, W. (2016, wrzesień 3). Polscy narodowcy współpracują z Niemcami. *Rzeczpospolita*. https://www.rp.pl/Polityka/309019880-Polscy-narodowcy-wspolpracujaz-Niemcami.html

Fischer, S. (2021, kwiecień 6). *Neue starke Allianz oder „schallendes Piepen"?* nd – Journalismus von links. https://www.neues-deutschland.de/artikel/1150316.neue-rechte-allianz-in-europa-neue-starke-allianz-oder-schallendes-piepen.html?sstr=salvini

Forecki, P. (2018). *Po Jedwabnem: Anatomia pamięci funkcjonalnej*. Wydawnictwo IBL PAN.

Forlenza, R. (2017). The politics of the *Abendland*: Christian Democracy and the idea of Europe after the Second World War. *Contemporary European History*, *26*(2), 261–286. https://doi.org/10.1017/S0960777317000091

Gauland: „Ich bin vielleicht so etwas wie ein Kulturchrist". (2016, maj 24). Der Tagesspiegel. https://www.tagesspiegel.de/politik/afd-vom-katholikentag-ausgeladen-gauland-ich-bin-vielleicht-so-etwas-wie-ein-kulturchrist/13634258.html

Goetz, J. (2018). „Aber wir haben die wahre Natur der Geschlechter erkannt …": Geschlechterpolitiken, Antifeminismus und Homofeindlichkeit im Denken der ‚Identitären'. W J. Goetz, J. M. Sedlacek, & A. Winkler (Red.), *Untergangster des Abendlandes: Ideologie und Rezeption der rechtsextremen ‚Identitäteren'* (ss. 253–284). Marta Press.

Goetz, J. (2021). "The Great Replacement": Reproduction and population policies of the far right, taking the Identitarians as an example. *DiGeSt Journal of Diversity and Gender Studies*, *8*(1), 60–74. https://doi.org/10.21825/digest.v8i1.16944

Graff, A. (2014). Report from the gender trenches: War against "genderism" in Poland. *European Journal of Women's Studies*, *21*(4), 431–442. https://doi.org/10.1177/1350506814546091

Graff, A. (2020, listopad 5). *Coś w Polsce pękło, coś się wylało: Jak młodzi zerwali Wielki Kompromis z Kościołem*. OKO.press. https://oko.press/jak-mlodzi-zerwali-wielki-kompromis-z-kosciolem-graff/

Greniuch, T. (2011, listopad 29). *Właściwa wizja zjednoczonej Europy*. Niezależna Gazeta Obywatelska. https://ngopole.pl/2011/11/29/wlasciwa-wizja-zjednoczonej-europy/

Griffin, R. (1993). *The nature of fascism*. Routledge.

Griffin, R. (2020). Der „Nationale Sozialismus" des Faschismus: Mussolini sagte ein faschistisches Jahrhundert voraus: Wie falsch lag er? W F. Burschel (Red.), *Das faschistische Jahrhundert: Neurechte Diskurse zu Abendland, Identität, Europa und Neoliberalismus* (ss. 25–37). Verbrecher Verlag.

Grundsatzprogramm für Deutschland, Alternative für Deutschland, Bundesparteitag in Stuttgart, 30. April bis 1. Mai 2016. (b.d.). Alternative f*ür Deutschland*. https://www.afd.de/grundsatzprogramm/

Hale, H. A., & Laruelle, M. (2021). A new wave of research on civilizational politics. *Nationalities Papers*, *2021*(35), 1–12. https://doi.org/10.1017/nps.2020.83

Haynes, J. (2019). *From Huntington to Trump: Thirty years of the clash of civilizations*. Lexington Books.

Henßler, V. (2019, marzec 27). *„Zwischen der ewigen Vergangenheit und der ewigen kommenden Zukunft": Das instrumentelle Verhältnis der Identitären zur Geschichte*. Das apabiz. https://www.apabiz.de/2019/zwischen-der-ewigen-vergangenheit-und-der-ewigen-kommenden-zukunft/

Hermansson, P., Lawrence, D., Mulhall, J., & Murdoch, S. (2020). *The international alt-right: Fascism for the 21st century?* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429032486

Hiszpanie zachwyceni postawą Polaków: „Wojna cywilizacji. Polska narodowa". (2021, kwiecień 1). TVP Info. https://www.tvp.info/53090612/polska-anglia-hiszpanie-komentuja-postawe-polakow-ws-blm

Hosenball, M. (2020, wrzesień 2). *Steve Bannon's effort to export his fiery popularism to Europe is failing*. Reuters. https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-bannon-europe-idUSKBN25T1NZ

Huntington, S. P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster.

Jaskułowski, K. (2019). *The everyday politics of migration crisis in Poland: Between nationalism, fear and empathy*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-10457-3

Kaczor, C. (2006, styczeń 10). *Build the culture of life*. Catholic Answers. https://www.catholic.com/magazine/print-edition/build-the-culture-of-life-0

Kaya, A., & Tecmen, A. (2019). Europe versus Islam? Right-wing populist discourse and the construction of a civilizational identity. *The Review of Faith & International Affairs*, *17*(1), 49–64. https://doi.org/10.1080/15570274.2019.1570759

Kiełczykowska, A. (2020, październik 27). *Minister Przemysław Czarnek o wyroku Trybunału Konstytucyjnego: Polska jest krajem demokratycznym: Polska jest krajem wolności*. Polska Times. https://polskatimes.pl/minister-przemyslaw-czarnek-o-wyroku-trybunalu-konstytucyjnego-polska-jest-krajem-demokratycznym-polska-jest-krajem-wolnosci/ar/c1-15259780

Kmieć, M. (2017). Cywilizacje w ujęciu Feliksa Konecznego a multikulturalizm we współczesnej Europie. *Civitas: Studia z Filozofii Polityki*, *20*, 199–224. https://doi.org/10.35757/CIV.2017.20.10

Kołakowska, A. (2010). *Wojny kultur i inne wojny*. Teologia Polityczna.

Kołakowska, A. (2016). *Plaga słowików*. Teologia Polityczna.

Koneczny, F. (1974). *Cywilizacja żydowska*. Komitet Wydawniczy.

Korsch, F. (2020). „Deutschland ist Abendland": Anmerkungen zu Ideengeschichte und Wiederkehr eines Kampfbegriffs. W F. Burschel (Red.), *Das faschistische Jahrhundert: Neurechte Diskurse zu Abendland, Identität, Europa und Neoliberalismus* (ss. 39–110). Verbrecher Verlag.

Kováts, E., & Põim, M. (Red.). (2015). *Gender as symbolic glue: The position and role of conservative and far right parties in the anti-gender mobilizations in Europe*. FEPS – Foundation for European Progressive Studies.

kruk1959. (2019, luty 14). *Prof. Paweł Skrzydlewski – Tylko Cywilizacja łacińska!* [Video]. YouTube. https://youtu.be/1z1l6zepLZU

Krzykowska, K. (2020, sierpień 12). *Prezes IPN: to w Polsce dzięki zwycięstwu sprzed 100 lat ocalona została cywilizacja łacińska*. PAP. https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C697652%2Cprezes-ipn-w-polsce-dzieki-zwyciestwu-sprzed-100-lat-ocalona-zostala

Kumar, K. (2014). The return of civilization — and of Arnold Toynbee? *Comparative Studies in Society and History*, *56*(4), 815–843. https://doi.org/10.1017/S0010417514000413

Lehmann, A. (2021, styczeń 27). *Abp Gądecki komentuje śmierć Polaka w Wielkiej Brytanii: „Barbarzyńska cywilizacja śmierci"*. Wyborcza.pl. https://poznan.wyborcza.pl/poznan/7,36001,26726164,abp-gadecki-komentuje-smierc-polaka-w-wielkiej-brytanii-barbarzynska.html

Leszczyński, A. (2017, sierpień 18). *Prezes IPN o obronie „cywilizacji łacińskiej" w 1920 roku: Katolicko-narodowo-antysemickie rojenia*. OKO.press. https://oko.press/prezes-ipn-o-obronie-cywilizacji-lacinskiej-1920-r-katolicko-narodowo-antysemickie-rojenia/

Leszczyński, A. (2018, kwiecień 27). *Szydło o sprawie Alfiego Evansa: „Zwycięstwo cywilizacji śmierci". To nadużycie spuścizny Jana Pawła II*. OKO.press. https://oko.press/szydlo-sprawie-alfie-evansa-zwyciestwo-cywilizacji-smierci-to-naduzycie-spuscizny-jana-pawla-ii/

Leszczyński, A. (2020, listopad 3). *Doradca Czarnka: „Protestujący nie są Polakami": Sprawdzamy, kim jest prof. Skrzydlewski*. OKO.press. https://oko.press/doradca-czarnka-protestujacy-nie-sa-polakami-sprawdzamy-kim-jest-prof-skrzydlewski/

Lipiński, A. (2019). Banalny antykomunizm i podział postkomunistyczny: Mechanizmy konstruowania pamięci zbiorowej w polskim dyskursie politycznym. *Studia Polityczne*, *47*(2), 51–74. https://doi.org/10.35757/STP.2019.47.2.3

Lisicki, P. (2015). *Dżihad i samozagłada Zachodu*. Fabryka Słów.

Lobo, S. (2019, kwiecień 17). *Netzreaktionen auf Notre-Dame: Von rechts bis zum Rechtschaffenheitsreflex*. DER SPIEGEL. https://www.spiegel.de/netzwelt/web/notre-dame-in-paris-verschwoerungstheorien-und-rechtschaffenheitsreflexe-a-1263295.html

Łukaszewski, J. (2021, kwiecień 4). *Kaczyński: nasza cywilizacja jest atakowana, czasy będą ekscytujące*. Wyborcza.pl. https://wyborcza.pl/7,75398,26949112,kaczynski-nasza-cywilizacja-jest-atakowana-czasy-beda-ekscytujace.html

Maciejewski, J. (2021, styczeń 30). *Pseudonaukowe pojęcia i kolejne „płcie kulturowe", czyli słowo o lewackiej nowomowie*. wPolityce.pl. https://wpolityce.pl/polityka/537113-siostry-osoby-z-macicami-oto-kolejne-pietro-szalenstwa

Mazurkiewicz, P. (2005–2006). Jan Paweł II i zderzenie cywilizacji. *Teologia Polityczna*, *3*, 91–99.

Memches, F. (2019, January 8). *Cywilizacje nie są sobie równe: Polskę już raz zabiła wielokulturowość*. Tygodnik TVP. https://tygodnik.tvp.pl/41206949/cywilizacje-nie-sa-sobie-rowne-polske-juz-raz-zabila-wielokulturowosc

Ministerstwo edukacji rozpocznie przegląd treści podręczników szkolnych. (2021, luty 17). Onet. https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/ministerstwo-edukacji-rozpocznie-przeglad-tresci-podrecznikow-szkolnych/mrywdkp,79cfc278

Mühlberger, A. (2009, czerwiec 5). *Im Namen des Christentums auf Wählerfang*. Tagesschau. https://www.tagesschau.de/ausland/euoesterreich100.html

Murray, D. (2017). *The strange death of Europe: Immigration, identity, Islam*. Bloomsbury.

Murray, D. (2019). *The madness of crowds: Gender, race and identity*. Bloomsbury.

Nagle, A. (2017). *Kill all normies: The online culture wars from Tumblr and 4chan to the alt-right and Trump*. Zero Books.

Napiórkowski, M. (2017). Polityka pamięciowych analogii. *Res Publica Nowa*, *2017*(3), 6–16.

Nigdy Wiecej. (2016, luty 6). *Festerling Warschau 06.02.2016* [Video]. YouTube. https://youtu.be/Whdpxk6ApqM

Nowak, M. (2011). The Polish Christian right and the idea of the West. W B. Törnquist-Plewa & K. Stala (Red.), *Cultural transformations after communism: Central and Eastern Europe in focus* (ss. 109–146). Nordic Academic Press.

Olejarczyk, P. (2019, sierpień 8). *IPN odnosi się do wykładu prof. Chodakiewicza, na którym obrażał osoby homoseksualne*. Onet. https://wiadomosci.onet.pl/trojmiasto/kontrowersyjny-wyklad-prof-chodakiewicza-ipn-wreszcie-zabiera-glos/wpp0r9m

Osęka, P. (2020, listopad 18). *Co kryje Powszechna Encyklopedia Filozofii, na której tłumaczenie Czarnek dał prawie dwa miliony?* Wyborcza.pl. https://wyborcza.pl/7,75968,26518988,co-kryje-powszechna-encyklopedia-filozofii-na-ktorej-tlumaczenie.html

Pacewicz, K. (2019, wrzesień 24). *Spora większość Polaków chce związków partnerskich: To reakcja na szczucie na LGBT?* Wyborcza.pl. https://wyborcza.pl/7,75398,25227626,spora-wiekszosc-polakow-chce-zwiazkow-partnerskich-to-reakcja.html

Pawlicki, M. (2020, sierpień 4). *Bitwa Warszawska wciąż trwa: Dwie ideologie, które nie znoszą sprzeciwu, próbują zniszczyć naszą cywilizację*. wPolityce.pl. https://wpolityce.pl/polityka/512068-bitwa-warszawska-wciaz-trwa

Petrović, P. (2020, listopad 28). Świat tańczy nad przepaścią: Prof. Roszkowski o „Buncie barbarzyńców". TVP Info. https://www.tvp.info/51078518/wybitny-historyk-prof-roszkowski-kontynuuje-pojedynek-z-lewicowymi-ideologiami

Piekarski, R. (2017). Konecznego cywilizacje sakralne oraz apologia cywilizacji łacińskiej. *Teologia Polityczna Co Tydzień*, *2017*(45(85)). https://teologiapolityczna.pl/prof-romuald-piekarski-konecznego-cywilizacje-sakralne-oraz-apologia-cywilizacji-lacinskiej

Polska Jutra. Deklaracja Ideowa Obozu Narodowo-Radykalnego. (b.d.). ONR. https://www.onr.com.pl/deklaracja-ideowa/

Pöpping, D. (2002). *Abendland: Christliche Akademiker und die Utopie der Antimoderne 1900–1945*. Metropol.

Powstanie Straż Narodowa. Będzie bronić kościołów. (2020, październik 26). Do Rzeczy. https://dorzeczy.pl/kraj/158597/powstanie-straz-narodowa-bedzie-bronic-kosciolow.html

Prof. Andrzej Nowak: We współpracy z innymi ruchami europejskimi możliwa jest kulturalna rekonkwista. (2019, czerwiec 12). Wnet.fm. https://wnet.fm/2019/06/12/prof-andrzej-nowak-we-wspolpracy-z-innymi-ruchami-europejskimi-mozliwa-jest-kulturalna-rekonkwista/

Prof. David Engels: Twierdza Polska. (2020, lipiec 10). Tygodnik Solidarność. https://www.tysol.pl/a50639-Tylko-u-nas-Prof-David-Engels-Twierdza-Polska

„Promujemy solidarność": Morawiecki, Orban i Salvini spotkali się w Budapeszcie. (2021, kwiecień 1). TVN24. https://tvn24.pl/swiat/mateusz-morawiecki-viktor-orban-i-matteo-salvini-w-budapeszcie-konferencja-prasowa-relacja-5057797

Radio Maryja. (2020, listopad 10). *Polski Punkt Widzenia 10.11.2020* [TV Trwam] [Video]. YouTube. https://youtu.be/9WrZynaGBYk

Rétyi, A. von. (2016). *George Soros: Multimiliarder, jego globalna sieć i koniec takiego świata, jaki znamy* (E. Lubelska, Tłum.). Biały Kruk.

Rosenbrock, H. (2012). *Die antifeministische Männerrechtsbewegung: Denkweisen, Netzwerke und Online-Mobilisierung* (2 wyd.). Heinrich-Böll-Stiftung.

Roszkowski, W. (2019). *Roztrzaskane lustro: Upadek cywilizacji zachodniej.* Biały Kruk.

Roszkowski, W. (2020). *Bunt barbarzyńców: 105 pytań o przyszłość naszej cywilizacji.* Biały Kruk.

Roy, O. (2019). *Is Europe Christian?* (C. Schoch, Tłum.). Oxford University Press.

Rozwadowski, D. (2018). *Marksizm kulturowy: 50 lat walki z cywilizacją Zachodu*. Prohibita.

Salzborn, S. (2011). Extremismus und Geschichtspolitik. *Jahrbuch für Politik und Geschichte*, *2*, 13–25.

Salzborn, S. (2016). Renaissance of the New Right in Germany? A discussion of New Right elements in German Right-wing extremism today. *German Politics and Society*, *34*(2), 36–63. https://doi.org/10.3167/gps.2016.340203

Sanders, E., Achtelik, K., & Jentsch, U. (2018). *Kulturkampf und Gewissen: Medizinethische Strategien der „Lebensschutz"-Bewegung*. Verbrecher Verlag.

Sarrazin, T. (2010). *Deutschland schafft sich ab: Wie wir unser Land aufs Spiel setzen*. DVA.

Saryusz-Wolska, M., Stach, S., & Stoll, K. (2018). Verordnete Geschichte: Nationalistische Narrative in Polen. *Osteuropa*, *68*(3–5), 447–464.

Schmid, B. (2020, październik 1). *Reinrassig im Osten*. jungle.world. https://jungle.world/artikel/2020/40/reinrassig-im-osten

Siarkowska, A. (2016, marzec 22). *Islam zabija Europę…* Nasz Dziennik.pl. https://naszdziennik.pl/swiat/154431,islam-zabija-europe.html

Skrzydlewski, P. (2003). Czy zmierzch cywilizacji Zachodu? W P. Jaroszyński, P. Tarasiewicz, P. Skrzydlewski, & P. Gondek (Red.), *Przyszłość cywilizacji Zachodu: Materiały z sympozjum zorganizowanego przez Katedrę Filozofii Kultury KUL* (ss. 175–197). Oficyna Hieronima.

Skrzydlewski, P. (2017). Koneczny przeciwko utopii. *Teologia Polityczna Co Tydzień*, *2017*(45(85)). https://teologiapolityczna.pl/pawel-skrzydlewski-koneczny-przeciwko-utopii-1

Skrzydlewski, P. (2018). Civilization in *The Universal Encyclopedia of Philosophie*. *Studia Gilsoniana*, *7*(4), 665–687. https://doi.org/10.26385/SG.070432

Srodecki, P. (2015). *Antemurale Christianitatis: Zur Genese der Bollwerksrhetorik im östlichen Mitteleuropa an der Schwelle vom Mittelalter zur Frühen Neuzeit*. Matthiesen.

Stewart, B. (2020). The rise of far-right civilizationism. *Critical Sociology*, *46*(7–8), 1207–1220. https://doi.org/10.1177/0896920519894051

Stübner, J. (2020). Nationalismus, Antikommunismus und polnisch-katholische „Normalität“: Zur geschichtspolitischen Funktionalisierung der Schlacht bei Warschau 1920. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, *68*(11), 922–943.

Szczęśniak, A. (2019, kwiecień 15). *Pożar katedry Notre Dame: Straż: prawdopodobnie wypadek: Polska prawica: na pewno laicyzacja*. OKO.press. https://oko.press/pozar-katedry-notre-dame-straz-prawdopodobnie-wypadek-polska-prawica-na-pewno-laicyzacja/

Tazbir, J. (1987). *Polskie przedmurze chrześcijańskiej Europy: Mity a rzeczywistość historyczna*. Wydawnictwo Interpress.

Urazińska, A. (2019, wrzesień 16). *„Stop ideologii LGBT. Stop cywilizacji śmierci” – pisze na Facebooku wojewoda łódzki i kandydat PiS do Sejmu*. Wyborcza.pl. https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,25198427,stop-ideologii-lgbt-stop-cywilizacji-smierci-pisze-na.html

Valencia-García, L. D. (2020). Far-right revisionism and the end of history. W L. D. Valencia-García (Red.), *Far-right revisionism and the end of history: Alt/histories* (ss. 3–26). Routledge.

Weidel, A. (2019, kwiecień 16). *Brand in Notre Dame ist Tragödie für das gesamte christliche Abendland*. Alternative für Deutschland. https://www.afd.de/alice-weidel-brand-in-notre-dame-ist-tragoedie-fuer-das-gesamte-christliche-abendland/

Weiß, V. (2017). *Die autoritäre Revolte: Die Neue Rechte und der Untergang des Abendlandes*. Klett-Cotta.

Weißmann, K. (2017). *Kulturbruch ’68: Die linke Revolte und ihre Folgen*. JF Edition.

Wiceminister ujawnia, kiedy i gdzie stanie łuk triumfalny Bitwy Warszawskiej. (2019, listopad 27). Do Rzeczy. https://www.dorzeczy.pl/obserwator-mediow/121700/wiceminister-ujawnia-kiedy-i-gdzie-stanie-luk-triumfalny-bitwy-warszawskiej.html.

Wiejak, A. (2019, listopad 27). *Cywilizacja miłości duchowym wyzwaniem naszych czasów: Metafizyczny wymiar walki widać dzisiaj bardziej niż kiedykolwiek w dziejach*. wPolityce.pl. https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/474889-cywilizacja-milosci-duchowym-wyzwaniem-naszych-czasow

Winnicki, R. (2019, kwiecień 15). *Płonąca #notradame to symbol gasnącej Europy* [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/RobertWinnicki/status/1117883427116597248?s=20

Wolff-Powęska, A. (2018). Trommler der Revolution: Jungkonservative und Polens Rechte. *Osteuropa*, *68*(3–5), 57–76.

Zderzenie kulturowe w UE: Czy Polska ma szansę? Konferencja, 15–16.10.2020. (b.d.). https://zderzeniekulturowe.pl/

“Abendland”, “Latin Civilization” and “Civilization of Death”: Civilizationism and Right-Wing Notions of Doom in Poland, Germany and Austria

Abstract: In recent years one could observe a trend towards “civilizationism” within the European far-right. Civilization seems to be a transnational umbrella concept covering different subjects, such as racist, anti-Muslim, anti-migration stances as well as the defense of a heteronormative-patriarchal moral and gender order. While German-speaking right-wing actors usually refer to the concept of “Abendland” (Occident), in Poland “Latin Civilization” and “Civilization of Death” are popular terms. The article explores the ideological roots, sources and semantics of far-right civilizational ideas in Poland, Germany, and Austria. On the basis of such an approach it is possible to show how the idea of civilizational decline functions as an element of a metapolitical far-right strategy within separate national discourses and how the concept is part of a transnational transfer of ideas. The paper will also discuss to what extent the concept of (Western) civilization can serve as a common right-wing paradigm across different countries. While attempts at concrete collaboration by right-wing actors from different countries and their joint political practices reach their limits rather quickly, the transnational and entangled aspect of civilizationism consists primarily in a transfer of ideas, a common horizon of perception, and a mutually complementary, affirming yet ambivalent, East-West imagination.

Keywords: civilizationism; nationalism; fascism; far-right; racism; anti-feminism; public history; anti-genderism

Article No. 2571
DOI: 10.11649/slh.2571
Citation: Stübner, J. (2021). „Abendland”, „cywilizacja łacińska” i „cywilizacja śmierci”: Cywilizacjonizm i prawicowe wizje upadku w Polsce, Niemczech i Austrii (P. Brudek, Trans.). *Studia Litteraria et Historica*, *2021*(10), Article 2571. https://doi.org/1011649/slh.2571
This is a translation of the original German-language article entitled *„Abendland“, „Lateinische Zivilisation“ und „Zivilisation des Todes“: Zivilisationismus und rechte Untergangsvorstellungen in Polen, Deutschland und Österreich*, which was first published in *Studia Litteraria et Historica*, *2021*(10), Article 2571. https://doi.org/1011649/slh.2571

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland
Author: Jos Stübner, Warsaw, Poland
Correspondence: slh@ispan.waw.pl
The preparation of this work was self-financed by the author.
Competing interests: The author has declared he has no competing interests.

Publication history: Received: 2021-05-06; Accepted: 2021-05-24; Published: 2021-12-31